

UiO • Det juridiske fakultet

Harmonisering av norsk internasjonal privatrett med fokus på arverett

I hvilken grad er det rettslig grunnlag for harmonisering av norske lovvalgsregler for arverettslige spørsmål mot felleseuropeiske lovvalgsregler?

Kandidatnummer: 675

Leveringsfrist: 25.04.2014

Antall ord: 17117

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Oppgavens bakgrunn.....	1
1.1.1	Introduksjon	1
1.1.2	Rettslig grunnlag ved lovvalg i arveretten	4
1.1.3	Harmoniseringsprosjektet	4
1.2	Avgrensning	8
1.3	Oppgavens oppbygning	9
2	DEN INTERNASJONALPRIVATRETTSLIGE METODE	9
2.1	Harmoniseringsprosjektet: europeisk internasjonalprivatrettslig metode	9
2.1.1	Bakgrunnen for harmoniseringsprosjektet	9
2.1.2	Autonom kvalifikasjon og tilknytningsfaktor	11
2.2	Individualiserende metode	13
2.2.1	I hvilken grad skiller den norske internasjonalprivatrettslige metoden seg fra den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden?	16
2.3	Høyesteretts syn på harmonisering	18
2.3.1	Rt.2006 s.1008	18
2.3.2	Bokhandler-dommen Rt.2009 s.1537	20
2.3.3	Krigsforbryter-dommen Rt.2011 s.531	24
2.3.4	Hvor sterkt grunnlag danner de tre rettsavgjørelsene for en harmonisering av norsk internasjonal privatrett mot felleseuropeiske lovvalgsregler?	27
3	HARMONISERING INNEN ARVERETTEN: ER DET MULIG Å HARMONISERE DE ARVERETTSLIGE LOVVALGSREGLENE?	32
3.1	Personalstatuttene	33
3.1.1	Domisilprinsippet	35
3.1.2	Statsborgerskapsprinsippet	37
3.1.3	Résidence Habituelle	38
3.1.4	Partsautonomi	39
3.2	Internasjonal arverett	40

3.3	Harmoniseringsprosjektet innen arveretten: Forordning 650/2012	43
3.3.1	Forordningens hensyn og anvendelsesområde.....	43
3.3.2	Hovedreglene i forordning 650/2012	44
3.3.3	Unntaksregelen i forordning 650/2012	48
3.3.4	Partsautonomi etter forordning 650/2012	51
4	RETTSLIG GRUNNLAG FOR HARMONISERING AV NORSKE	
	LOVVALGSREGLER FOR ARVERETTSLIGE SPØRSMÅL	53
4.1	Rettslig grunnlag for harmonisering i rettspraksis	53
4.2	En fremtidig harmonisering av den norske internasjonale arveretten?	56
4.2.1	Hensyn bak forslaget til regler på den internasjonale arverettens område	57
4.2.2	Forslag til hovedregler for jurisdiksjon og lovvalg.....	57
4.2.3	Unntaksregel for norske internasjonale arverettslige spørsmål	59
4.2.4	Forslag til partsautonomi	60
4.2.5	Hensynet til behovet for rettsenhet	61
5	KONKLUSJON.....	63
6	LITTERATURLISTE.....	65

1 Innledning

1.1 Oppgavens bakgrunn

1.1.1 Introduksjon

I bokhandlerdommen Rt. 2009 s.1537 uttalte Høyesterett at *"I den utstrekning vi ikke har avvikende lovregulering, taler imidlertid hensynet til rettsenhet for at vi ved avgjørelse av rettsvalgsspørsmål legger vekt på den løsning som EU-landene har valgt."*¹. I en senere rettsavgjørelse, krigsforbryterdommen Rt. 2011 s.531, uttalte Høyesterett *"...forordningens lovvalgsregel bør anvendes i norsk internasjonal privatrett ut fra hensynet til behovet for rettsenhet med EU."*². Uttalelsene gir uttrykk for at Høyesterett ønsker å harmonisere de norske lovvalgsreglene mot felleseuropeiske lovvalgsregler. Disse uttalelsene er imidlertid bare knyttet til kommersielle rettsforhold.

Hovedproblemstillingen i denne avhandlingen er i hvilken grad det er rettslig grunnlag for harmonisering av norske lovvalgsregler for arverettslige spørsmål mot felleseuropeiske lovvalgsregler.

Internasjonal arverett er arverettslige tvister med tilknytning til flere land.³ Et eksempel er at arvelater bor i et land, mens han har formue eller arvinger bosatt i et annet land. Det oppstår da spørsmål om hvilket lands rett som skal regulere de arverettslige spørsmål.⁴

Den første fasen i den internasjonalprivatrettslige metode er å finne ut hvilken domstol som er kompetent til å dømme i det internasjonale rettsforholdet.⁵ Lugano-konvensjonen⁶ er det retts-

¹ Rt. 2009 s.1537 avsnitt 34

² Rt. 2011 s.531 avsnitt 46

³ Thue (2002) s.506

⁴ ibid. s.506

⁵ Cordero-Moss (2013) s.52

⁶ Konvensjon om domsmyndighet og om anerkjennelse og fullbyrdelse av dommer i sivile og kommersielle saker, Lugano 20. oktober 2007

lige grunnlag for spørsmål om internasjonale vernetting i norsk rett,⁷ og er en parallellkonvensjon til forordning 44/2001 Brussel I⁸, som regulerer reglene for internasjonale vernetting imellom medlemsstatene i EU. Lugano-konvensjonen og Brussel I forordningen har resultert i harmoniserte vernettingsregler i Europa. Den andre fasen i den internasjonalprivatrettslige metode er lovvalgsspørsmålet, hvor den kompetente domstol tar i bruk sin egen internasjonale privatrett for å utpeke bakgrunnsretten⁹ som skal regulere tvisten.¹⁰

Spørsmålet om harmonisering av den norske internasjonale arveretten er særlig aktuelt på grunn av ikrafttrekken av EUs nye forordning 650/2012 om jurisdiksjon, lovvalg, anerkjennelse og fullbyrdelse av rettsavgjørelser vedrørende arv, og om anerkjennelse og fullbyrdelse av offisielle bekreftende dokumenter vedrørende arv og om innførelse av et europeisk arvebevis,¹¹ som tar sikte på å harmonisere lovvalgsreglene for arverettslige spørsmål i EU.

Det kommer frem av forordningens fortale at målet er å fjerne hindringene for den frie bevegelse for personer når det gjelder deres rettigheter ved grenseoverskridende arvesaker.¹² Forordningen skal sikre forutberegnelighet for borgerne, slik at de kan være i stand til å planlegge sin arverettslige stilling.¹³ Videre skal den sikre avdødes nærstående og kreditorers stilling.¹⁴

Den internasjonale privatrett går inn under EUs justissamarbeid, og omfattes ikke av EØS-avtalen.¹⁵ Forordningen gjelder derfor ikke i Norge. Som denne avhandlingen senere vil komme inn på, vil forordningen 650/2012 kunne ha betydning for norsk internasjonal arverett.

⁷ Luganokonvensjonen gjelder for medlemsstatene i EU, samt Danmark og EFTA-landene Norge, Island og Sveits.

⁸ Kfo 44/2001 EF

⁹ ”Bakgrunnsrett eller *lex causae* er den materielle retten som blir pekt ut for å regulere tvisten etter å ha foretatt lovvalget.” Cordero-Moss (2013) s.15

¹⁰ Cordero-Moss (2013) s.66

¹¹ Kfo 650/2012 EF

¹² *ibid.* nr. 7

¹³ *ibid.* nr. 7

¹⁴ *ibid.* nr. 7

¹⁵ Cordero-Moss (2013) s.25

I EU har det i lang tid pågått et omfattende arbeid med harmonisering av internasjonalprivatrettslige regler.¹⁶ I det følgende vil avhandlingen referere til dette arbeidet som ”harmoniseringsprosjektet” i EU.

Begrunnelsen for dette arbeidet er blant annet at man antar at harmoniserte lovvalgsregler, jurisdiksjonsregler og fullbyrdelsesregler vil effektivisere det indre marked. Forordning Roma IIs¹⁷ fortale punkt 6 lyder følgende:

”Af hensyn til det indre markeds funktion er det nødvendigt — for at gøre udfaldet af retssager mere forudsigeligt, skabe større sikkerhed om, hvilken lov der skal anvendes, og fremme den frie bevægelighed for retsafgørelser — at lovvalgsreglerne i medlemsstaterne udpeger samme nationale lov, uanset i hvilket land den domstol, som sagen er anlagt ved, er beliggende.”

I grønnboken om omdannelse av Roma-konvensjonen til forordning påpeker EU-kommisjonen at:

*”En forudsætning for et ægte indre marked med fri bevægelighed for varer, personer og kapital i EU er imidlertid, at der også findes et fælles retsområde, hvor enhver borger kan gøre sine rettigheder gældende i en anden medlemsstat på samme måde som i sit eget land.”*¹⁸

Kommisjonen sier så ”Et af disse prioriterede må drejer sig om at styrke den gensidige anerkendelse af retsafgørelser. Og i den sammenhæng spiller harmonisering af de internationalprivatretlige regler en ganske central rolle.”¹⁹

Forordning 650/2012 lyder følgende:

”Det indre markeds rette funktion bør fremmes ved at fjerne hindringerne for den frie bevægelighed for personer, der på nuværende tidspunkt har svært ved at gøre deres

¹⁶ Cordero-Moss (2013) s.22

¹⁷ Kfo 864/2007 EF

¹⁸ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om omdannelse af Rom-konventionen af 1980 om hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser, til en fællesskabsretsakt med opdatering af dens bestemmelser, Bruxelles 14. 01. 2003 pkt. 1.1

¹⁹ ibid. pkt. 1.1

rettigheter gældende, når det drejer sig om arvesager med grænseoverskridende virkninger.”²⁰

EUs harmoniseringsprosjekt har resultert i uniforme lovvalgsregler som har til formål å sikre stor rettssikkerhet og forutsigbarhet på det kommersielle området.²¹ Det er derfor interessant å vurdere om Høyesteretts uttalelser om harmonisering av norsk internasjonal privatrett, også er aktuelle for de norske lovvalgsreglene på det arverettslige området. Et spørsmål som melder seg er om det er andre hensyn som begrunner en harmonisering av den internasjonale arveretten enn hensynene som begrunner en harmonisering på mer kommersielle områder.

1.1.2 Rettslig grunnlag ved lovvalg i arveretten

Etter norsk sikker sedvanerett er domisilprinsippet lovvalgsregelen for internasjonale arverettslige spørsmål.²² Domisilprinsippet viser til avdødes siste domisil som den anvendelige bakgrunnsrett for arvespørsmålet.²³ Personalstatuttet og domisilprinsippet vil bli nærmere behandlet i punkt 3.1.

1.1.3 Harmoniseringsprosjektet

Den internasjonale privatretten er en del av statenes eget rettssystem.²⁴ Hvert land har egne lovvalgsregler for å utpeke hvilket lands bakgrunnsrett som skal regulere det internasjonale rettsforholdet.²⁵ Da lovvalgsreglene er forskjellige fra land til land, medfører dette at ulike domstoler utpeker ulik bakgrunnsrett for et og samme rettsforhold.²⁶ Ulike lovvalgsregler fører til rettsusikkerhet, da man ikke vet hvilket lands rett som vil komme til å regulere rettsforholdet før man vet hvilken domstol som har domsmyndighet.²⁷ Ulike lovvalgsregler kan også føre til forum shopping, fordi saksøker kan velge å anlegge søksmål der lovvalgsreglene

²⁰ Kfo 650/2012 EF nr. 7

²¹ Cordero-Moss (2013) s.22

²² Thue (2002) s.510

²³ *ibid.* s.510

²⁴ Cordero-Moss (2013) s.20

²⁵ *ibid.* s.20

²⁶ *ibid.* s.20

²⁷ *ibid.* s.21

utpeker bakgrunnsretten som er mest gunstig for han.²⁸ Dette er uheldig. Man har derfor forsøkt å harmonisere statenes ulike lovvalgsregler gjennom konvensjoner.²⁹

Haagkonferansen har laget flere konvensjoner som gjelder internasjonalprivatrettslige spørsmål.³⁰ HCCH arbeider for å harmonisere den internasjonale privatretten på globalt nivå. Av betydning for norsk rett er for eksempel Haag-konvensjonen av 15. juni 1955 om lovvalg for internasjonale kjøpskontrakter, som har blitt transformert til norsk rett ved kjøpslovvalgsloven³¹, og er en av de få lovfestede reglene om lovvalg vi har i norsk rett. Av betydning for norsk internasjonal arverett er også Haag-konvensjonen av 5. Oktober 1961 om testamentformer. Denne behandles senere i avhandlingen.

På regionalt nivå kommer harmoniseringsforsøk blant annet til uttrykk i Roma-konvensjonen fra 19. Juni 1980 om lovvalg i kontraktsforhold. Innenfor EU er konvensjonen i dag erstattet av Roma I forordningen 593/2008 av 17. Juni 2008 om lovvalg for forpliktelser som springer ut av kontrakt. På det erstatningsrettslige området har EU dannet Roma II forordningen 864/2007 av 11. Juli 2007 om lovvalg for forpliktelser som springer ut av delikt.

EU-forordningene Roma I og Roma II er ikke bindende for Norge.³² I Odelstingsproposisjonen nr.72 om lov om lovvalg i forsikring uttaler Justisdepartementet:

*”EØS-avtalen vil ikke i første omgang innebære noen adgang til formelt å tiltre Romakonvensjonen. Det kan imidlertid ikke utelukkes at det kan bli tatt initiativ i denne retning når EØS-samarbeidet har begynt å virke. Uansett kan det reises spørsmål om Norge, også ved en rent ensidig innføring av generelle lovvalgsregler på formuerettens område, bør legge seg enda nærmere ordlyden i Romakonvensjonen enn det foreliggende proposisjonsutkast. Dette ville b.l.a gjøre det lettere å søke veiledning i de tolkningsresultater som EF-domstolen etterhvert vil komme til å avgi om Romakonvensjonen.”*³³

²⁸ Cordero-Moss (2013) s.21

²⁹ ibid. s.24

³⁰ ibid. s.24

³¹ Lov om mellomfolkeleg-privatrettslege reglar for lausøyrekjøp (kjøpslovvalgsloven) av 3. april 1964 nr 1.

³² Cordero-Moss (2013) s.25

³³ Ot.prp nr.72 (1991-1992) s.21

Da Roma-konvensjonen av 1980 om lovvalg på kontraktrettens område trådte i kraft, satte Justisdepartementet i gang en prosess for å lovfeste tilsvarende regler i norsk rett.³⁴ Dette resulterte i et utkast til lov om lovvalg på kontraktrettens område i 1985,³⁵ hvor Justisdepartementet uttrykte i forbindelse med høringsnotatet som fulgte lovutkastet:³⁶

”...ønskelig at flest mulig land har sammenfallende lovvalgsregler slik at partene i en konflikt ikke kan påvirke utfallet av saken ved å anlegge søksmål et bestemt sted (såkalt ”forum shopping”). EF-konvensjonens regler er også på sitt område i det vesentlige sammenfallende med gjeldende norsk rett.”³⁷

I 2003 i høringsbrevet³⁸ punkt 1 i tilknytning til EU-kommisjonens grønnbok for omdannelse av Romakonvensjonen til forordning sier Justisdepartementet følgende:

”Justisdepartementet har i lengre tid hatt planer om å se nærmere på en eventuell kodifikasjon av de ulovfestede reglene om lovvalg på kontraktrettens område. Ut fra behovet for enhetsløsning i saker som har tilknytning til mer enn én rettsorden er det grunn til å legge stor vekt på hvordan spørsmålene er løst i rettssystemer det er naturlig for oss å sammenligne oss med og som i mange tilfeller er den rettsorden saken alternativt blir å løse i henhold til. De løsninger som følger av Roma-konvensjonen vil derfor ha stor betydning for utformingen av norsk rett.”

Til tross for at den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige regulering ikke er bindende for Norge, har Justisdepartementet i lengere tid hatt et ønske om å harmonisere den norske internasjonale privatrett mot de felleseuropeiske reglene. Lovgiver har allikevel valgt å ikke inkorporere generelle lovvalgsregler som samsvarer med EU-forordningene. Det kan stilles

³⁴ Cordero-Moss (2007) s.680

³⁵ På grunn av varslede endringer i Romakonvensjonen, ventet justisdepartementet med lovgivningsprosessen, men siden Romakonvensjonen forble uendret, førte ikke dette til en lovfesting av den internasjonal privatrett innen kontrakt i norsk rett. *ibid.* s.680

³⁶ Cordero-Moss (2013) s.26

³⁷ Justisdepartementets høringsnotat- Utkast til lov om interlegale lovvalgsregler på formuerettens område, 20 mai 1985 s.1

³⁸ Justisdepartementets høringsbrev- Grønnbok om mulige endringer i Roma-konvensjonen 19. juni 1980 om lovvalg på kontraktsrettens område, 13. juni 2003

spørsmål ved hvorfor lovgiver ikke tar skritt i retning av en harmonisering av norsk internasjonal privatrett.

Også på arverettens område er det eksempler på harmoniseringsforsøk. Haagkonvensjonen av 5. Oktober 1961 om testamentformer ble ratifisert av Norge og 33 andre land, og trådte i kraft 1. Januar 1973. Denne regulerer anerkjennelse av testamenter som formgyldige, og er transformert og lovfestet i arveloven § 54. Av særlig betydning for norsk internasjonal arverett har vi også den nordiske konvensjon om arv og dødsboskifte av 1934. Denne er transformert til lov i de nordiske landene Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige, og kommer til anvendelse når en statsborger i ett av de nordiske land dør bosatt i et annet nordisk land.

I den nordiske konvensjon om arv og dødsboskifte art.1 er domisilprinsippet hovedregelen ved lovvalg for arverettslige spørsmål, mens i Haagkonvensjonen om testamentformer art.1c utgjør domisilprinsippet et av flere alternativer ved lovvalg for testamentformer, sammen med opprettelsesstedet, statsborgerskapsprinsippet, *résidence habituelle* og *lex rei sitae*³⁹.

Harmonisering av statenes internasjonale privatrett har lenge vært et mål både globalt og regionalt. Forsøk på harmonisering i Europa har ført til forutsigbarhet og rettssikkerhet innenfor det indre marked. Allikevel løser ikke regionale uniforme lovvalgsregler alle lovvalgsspørsmål: Det er et klart behov for harmonisering på globalt nivå også.

I grønnboken om arv og testamente viser EU-kommisjonen til at den økende mobiliteten blant mennesker over landegrenser kompliserer arvesaker.⁴⁰ Kommisjonen mener at medlemsstatenes ulike lovvalgsregler skaper problemer.⁴¹ Kommisjonen konkluderer følgende: *”Det forekommer derfor nødvendig at vedtage harmoniserte bestemmelser på EU-plan.”*⁴² EUs mål er derfor å harmonisere lovvalgsreglene på arverettens område.

³⁹ ”Den materielle retten i det landet der en gjenstand befinner seg.” Cordero-Moss (2013) s.17

⁴⁰ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grøn bog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005 s.3

⁴¹ *ibid.* s.3

⁴² *ibid.* s.3

1.2 Avgrensning

Avhandlingens fokus er harmonisering av norsk internasjonal privatrett mot felleseuropeiske lovvalsregler. Avhandlingen avgrenses derfor mot spørsmål om jurisdiksjon og vernetingsregler, selv om dette henger nært sammen med lovvalgsspørsmålet.

Landene har ulik rettssystematikk seg imellom, det vil si at det som tilhører arveretten i et land, kan tilhøre et annet rettsområde i et annet land.⁴³ Kvalifikasjonsproblemet består av at det er ulike måter å kategorisere rettslige spørsmål inn under ulike rettsområder.⁴⁴ Kvalifikasjon kan sammenlignes med subsumsjon i den interne juridiske metode, hvor man ser på kravet i rettsforholdet, og anvender deretter rettsreglene som regulerer det aktuelle rettsområdet på kravet.⁴⁵ På samme måte som man må finne ut hva slags rettsspørsmål et krav ligger under ved subsumsjon i juridisk metode, må man kategorisere det rettslige spørsmålet inn under et rettsområde for å anvende dens lovvalsregler.⁴⁶

Den nære sammenhengen mellom arveretten og familieretten, hvor det som tilhører arveretten i et land, tilhører familieretten i et annet land, illustrerer dette problemet.⁴⁷ For eksempel kvalifiseres ektefelles rett til uskifte etter noen land som et arverettslig spørsmål og etter andre land som et familierettslig spørsmål.⁴⁸ På mer kommersielle rettsområder kan det samme kvalifikasjonsproblemet oppstå når det gjelder grensen for hva som betraktes som et erstatningsrettslig spørsmål i og utenfor kontrakt.⁴⁹

Da de ulike landene kvalifiserer arveretten som rettsområde ulikt, skal det presiseres at avhandlingen legger til grunn den norske rettsforståelsen av arverett som rettsområde. Avhandlingen skal derfor drøfte arverettslige spørsmål etter norsk rett.

⁴³ Thue (2002) s.505

⁴⁴ *ibid.* s.153

⁴⁵ *ibid.* s.163

⁴⁶ Eckhoff (2001) s.34

⁴⁷ Thue (2002) s.505

⁴⁸ *ibid.* s.506

⁴⁹ Cordero-Moss (2013) s.70

1.3 Oppgavens oppbygning

For å besvare spørsmålet om det er grunnlag for harmonisering av norske internasjonale arverettslige lovvalgsregler mot felleseuropeiske regler, er det nødvendig først å redegjøre kort for den europeiske internasjonalprivatrettslige metode.

Oppgaven skal videre drøfte uttalelsene fra Høyesterett om harmonisering av norsk internasjonal privatrett mot felleseuropeiske lovvalgsregler.

I punkt 3 skal det først redegjøres for de ulike arverettslige lovvalgsreglene i Europa, for en videre redegjørelse av hvordan forordning 650/2012 løser problemet med de ulike lovvalgsreglene imellom landene. Hvilke rettsendringer forordning 650/2012 medfører, har betydning for vurderingen av om harmonisering av den norske internasjonale arveretten mot den felleseuropeiske internasjonale arveretten kan og skal skje.

Hovedproblemstillingen om det finnes rettslig grunnlag for å harmonisere norske lovvalgsregler for arverettslige spørsmål mot felleseuropeiske lovvalgsregler drøftes i punkt 4.

2 Den internasjonalprivatrettslige metode

2.1 Harmoniseringsprosjektet: europeisk internasjonalprivatrettslig metode

2.1.1 Bakgrunnen for harmoniseringsprosjektet

Det rettslige grunnlag for harmonisering av den internasjonale privatretten i EU finnes i Amsterdamtraktaten⁵⁰ art.65b som lyder slik:

”...foranstaltninger vedrørende samarbejde om civilrettslige spørgsmål med grænseoverskridende virkninger, der skal træffes i henhold til artikel 67, og i det omfang de er nødvendige for det indre markedes funktion, omfatter:

b) fremme af foreneligheden mellem medlemsstaternes gældende regler om lovvalg og konflikter om stedlig kompetence.”

⁵⁰ Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, Amsterdam 2. oktober 1997

Den internasjonale privatretten ble her gjort til et fellesskapsanliggende.

Den internasjonale privatretten er en del av det høyt prioriterte justissamarbeidet i EU,⁵¹ og harmonisering er blitt et satsingsområde.⁵² Som del i dette harmoniseringsprosjektet skrev Europa Kommissjonen en grønnbok⁵³ den 14. Januar i 2003 i forbindelse med omdannelse av Roma-konvensjonen av 19. Juni 1980 til forordning Roma I om lovvalg som springer ut av kontrakt.

I punkt 1.1 i grønnboken påpeker EU-kommisjonen at en viktig del i det indre marked er muligheten for borgerne til å håndheve sine rettigheter i en medlemsstat på samme måte som i sitt eget land, og at her spiller harmonisering av den internasjonale privatretten en sentral rolle. Et felles rettsområde er en forutsetning for det indre markedes fire friheter.

Mulighet til å håndheve sine rettigheter er nært knyttet til forutberegneligheten. Forutberegnelighet er derfor et sterkt hensyn for harmonisering, og kommer til uttrykk i fortalen til EU-forordningen Roma I punkt 16: *"I overensstemmelse med forordningens overordnede mål, som er at skabe retssikkerhed inden for det europæiske retsområde, bør lovvalgsreglerne frembyde en høj grad af forudsigelighed."*

I grønnboken punkt 1.2 nevner Kommisjonen at det faktum at medlemsstatene tidligere anvendte sin egen internasjonale privatrett innebærer en meget uheldig mangel på ensartethet og rettssikkerhet. Ved å harmonisere medlemsstatenes internasjonale privatrett mener Kommisjonen at mangelen vil avhjelpes.

EU-kommisjonens argument i grønnboken punkt 1.2 er også relevant for spørsmålet om harmonisering av norsk internasjonal privatrett. Sverige, Danmark og Finland er medlemsland i EU. De anvender derfor de felleseuropeiske lovvalgsreglene i Roma I og Roma II. Norge tar del i det indre marked gjennom EØS-avtalen. EØS-avtalen gjelder langt på vei de samme fri-

⁵¹ Cordero-Moss (2013) s.25

⁵² ibid. s.22

⁵³ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om omdannelse af Rom-konventionen af 1980 om hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser , til en fællesskabsretsakt med opdatering af dens bestemmelser, Bruxelles 14. 01. 2003

heter som EU forsøker å styrke gjennom harmoniseringsarbeidet på det internasjonalprivatrettslige området. Det er derfor grunn til å skape ensartede lovvalsregler for å styrke det indre marked i hele EØS-området, og ikke bare i EU.

På grunn av Norges tilknytning til EU og Norden, vil det derfor være uheldig om Norge anvender sin egen internasjonale privatrett. Rettsenhet med de nordiske og europeiske internasjonaltprivatrettslige reglene vil dessuten skape rettsikkerhet i norsk internasjonal privatrett, fordi norske internasjonalprivatrettslige regler ellers fører til lite forutsigbare løsninger.

EU-kommisjonen omtaler i grønnboken punkt 1.3 problemet med forum shopping. Kommisjonen konkluderer med at harmoniserte lovvalsregler minsker risikoen for forum shopping, og sikrer at avgjørelsen av rettsforholdet blir den samme, uavhengig av hvilken domstol saken anlegges for.

2.1.2 Autonom kvalifikasjon og tilknytningsfaktor

I grønnboken som ble skrevet i tilknytning til endringen av Roma-konvensjonen, definerer EU-kommisjonen i punkt 1.2 internasjonal privatrett som ”...regler, der har til formål at lette løsningen af internationale tvister”. Ved harmoniseringen av de europeiske internasjonalprivatrettslige regler har EU utarbeidet en europeisk internasjonalprivatrettslig metode som redskap for å oppnå mer forutsigbare løsninger ved lovvalgsspørsmål. Denne metoden består av autonom kvalifikasjon og av faste tilknytningsfaktorer.⁵⁴

Det kan oppstå problemer fordi landenes ulike rettssystemer kvalifiserer forskjellig.⁵⁵ Det kan hende at *lex fori*⁵⁶ og bakgrunnsretten kvalifiserer rettsforholdet under ulike rettsområder.⁵⁷ Det forekommer også at bakgrunnsretten inneholder rettsinstitutter som er ukjente i domstol-landets rett.⁵⁸ Videre kan det også hende at den materielle retten i det aktuelle rettsområdet

⁵⁴ Cordero-Moss (2013) s.76 og s.88

⁵⁵ Thue (2002) s.154

⁵⁶ ”Domstollandets rett” Cordero-Moss (2013) s.16

⁵⁷ Cordero-Moss (2013) s.74

⁵⁸ *ibid.* s.79

har ulikt innhold i domstollandet og i bakgrunnsrettens materielle rett.⁵⁹ Det har dannet seg ulike teorier om hvordan man skal avhjelpe slike kvalifikasjonsproblemer. Noen mener at kvalifisering skal skje etter *lex fori*, noen etter bakgrunnsretten, mens andre mener at kvalifisering skal skje gjennom rettskomparativ tolkning.⁶⁰

Den europeiske internasjonalprivatrettslige metode anvender autonom kvalifikasjon. I grønnboken laget i forbindelse med EU-forordningen Roma I punkt 3.3 sier EU-kommisjonen *”Det vil formentlig føre til bedre sammenheng i lovkonfliktreglerne i EU, hvis reglerne i Romkonventionen blev fortolket ensartet.”*.

Et eksempel på at den europeiske internasjonalprivatrettslige metode benytter autonom kvalifikasjon finner vi i fortalen til Roma II punkt 11, hvor det presiseres at autonom kvalifikasjon ligger til grunn for forordningen: *”Begrebet ”forpligtelse uden for kontrakt” varierer med hensyn til udlægning fra en medlemsstat til en anden. Ved anvendelsen af denne forordning bør ”forpligtelse uden for kontrakt” derfor forstås som et selvstændigt begreb”*.

I sak C-357/98 *Yiandom*-dommen sier EF-domstolen i avsnitt 26:

”Det følger så vel af kravene om en ensartet anvendelse af lighedsprincippet, at ordlyden af en fællesskabsretlig bestemmelse, som ikke indeholder nogen udtrykkelig henvisning til medlemsstaternes ret med hensyn til fastlæggelsen af dens betydning og rækkevidde, normalt i hele Fællesskabet skal undergives en selvstendig og ensartet fortolkning, som skal søges under hensyntagen til bestemmelsens kontekst og formålet med den pågældende ordning.”

Kvalifikasjonsproblemet blir slik løst, fordi medlemslandene kvalifiserer likt, og kommer da frem til samme tilknytningsfaktor.⁶¹

Når rettsforholdet er innordnet under et rettsområde, angir dette rettsforholdet en fast lovvalgsregel.⁶² Lovvalgsregelen lokaliserer rettsforholdet til et land, og kalles en tilknyttnings-

⁵⁹ Cordero-Moss (2013) s.81

⁶⁰ Thue (2002) Kap. 8 pkt.III

⁶¹ Cordero-Moss (2013) s.78

⁶² *ibid.* s.78

faktor i internasjonalprivatrettslig terminologi.⁶³ Det lokaliserte landets bakgrunnsrett anvendes så på rettsforholdet.⁶⁴ Dette kan sammenlignes med lovreglenes vilkårs- og virkningsside i norsk juridisk metode.⁶⁵ Kvalifikasjon er en forutsetning og et vilkår for at virkningen av tilknytningsfaktoren skal komme til anvendelse.⁶⁶

Et eksempel på at den europeiske internasjonalprivatrettslige metode benytter faste tilknytningsfaktorer kommer frem av Roma II art. 4, som gir uttrykk for lovvalsregelen ”...*hvor skaden indtræder...*”, og viser til tilknytningsfaktoren ”skadestedets rett”.

2.2 Individualiserende metode

I tidligere norsk rettspraksis brukte man på internasjonale rettsforhold en internasjonalprivatrettslig metode, som var basert på en skjønnsmessig helhetsvurdering av omstendighetene i den enkelte sak.⁶⁷ Denne metoden ble introdusert gjennom den såkalte Irma Mignon-dommen Rt. 1923 II s.58, som utpekte retten i det landet som rettsforholdet hadde sin nærmeste tilknytning til som bakgrunnsrett.⁶⁸ Helhetsvurderingen ble gjort uten en redegjørelse for hvilke momenter det ble lagt vekt på i den enkelte sak, og uten en fast praksis for hvilke momenter en skulle ta i betraktning ved helhetsvurderingen generelt.⁶⁹

Ved Irma Mignon-dommen ble ”Irma Mignon-formelen”, også kalt ”den individualiserende metode”, fast rettspraksis for lovvalgsspørsmål i norsk rett.⁷⁰ Dommen gjaldt lovvalgsspørsmålet ved en kollisjon mellom to norske skip på en britisk elv. Ved valget mellom norsk rett og engelsk rett sa Høyesterett :

”For mit vedkommende synes jeg imidlertid det er naturligt at ta utgangspunkt i den betragtning, at et forhold fortrinsvis bør bedømmes efter loven i det land, hvortil det

⁶³ Cordero-Moss (2013) s.82

⁶⁴ *ibid.* s.82

⁶⁵ Eckhoff (2001) s.46

⁶⁶ Cordero-Moss (2013) s.66

⁶⁷ *ibid.* s.87

⁶⁸ *ibid.* s.87

⁶⁹ *ibid.* s.87

⁷⁰ *ibid.* s.88

har sin sterkeste tilknytning, eller hvor det nærmest hører hjemme."⁷¹

Da begge partene var norske, la Høyesterett norsk rett til grunn for lovvalgsspørsmålet.

Den individualiserende metode gir dommeren skjønn til å avgjøre hvilket lands rett som er den nærmeste tilknytningen i hver konkrete sak.⁷² Helhetsvurdering sikrer at rettsforholdet blir underlagt retten med den reelle nærmeste tilknytning.⁷³ Dette gir fleksibilitet. I motsetning til faste lovvalsregler, tilgodeser den individualiserende metode rimelighetshensyn og hensyn til ulike omstendigheter i hver konkrete sak.

Den individualiserende metode gir imidlertid ikke mulighet til å ta stilling til hvilket lands rett som skal regulere det rettslige spørsmålet, før det aktuelle kravet har oppstått. Metoden er der for lite egnet til å gi partene mulighet til å forutberegne sin rettslige stilling før det har oppstått et krav.⁷⁴

Den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metode har derimot faste lovvalsregler for hvert rettsområde.⁷⁵ Dette gir forutberegnelighet. Ved harmoniserte og faste lovvalsregler, hvor de ulike statene opererer med samme tilknytningsfaktor, utpeker landene alltid den samme bakgrunnsretten for rettsforholdet.⁷⁶ Lovvalget påvirkes ikke av tilfeldige omstendigheter, men objektive betraktninger.⁷⁷ Ved den individualiserende metode er det en risiko for at subjektive vurderinger av hva som er mest behagelig eller gunstig for domstollandet, tar del i vurderingen.

Den europeiske internasjonalprivatrettslige metoden og den individualiserende metoden er imidlertid ikke så ulike: prinsippet om den nærmeste tilknytning er grunnlaget for de faste lovvalsreglene.⁷⁸ De tar i sin funksjon som fast lovvalsregel hensyn til forutsigbarheten og

⁷¹ Rt. 1923 II s.58 s.61

⁷² Cordero-Moss (2013) s.90

⁷³ *ibid.* s.92

⁷⁴ *ibid.* s.83

⁷⁵ *ibid.* s.82

⁷⁶ *ibid.* s.84

⁷⁷ *ibid.* s.83

⁷⁸ *ibid.* s.87

rettssikkerheten for partene. Prinsippet om den nærmeste tilknytning bringes inn i en objektiv metode med faste lovvalgsregler.

Et eksempel er Roma I art. 4, hvor realdebitors bosted er den faste lovvalgsregelen for kontraktrettslige forpliktelser. Unntaket i art. 4 paragraf 3 lyder slik: *”Fremgår det klart af alle sagens omstændigheder, at aftalen hvor partene ikke har aftalt lovvalg, har åbenbart nærmere tilknytning til et andet land end det, der er angivet i stk. 1 eller 2, finder loven i dette andet land anvendelse.”*.

I den felleseuropeiske internasjonale privatretten fungerer altså prinsippet om den nærmeste tilknytning som et unntak til de faste lovvalgsreglene. Dette gir fleksibilitet,⁷⁹ og gir en betydelig fordel som motstykke til de generelle lovvalgsreglene. Kun subsidiært og unntaksvis åpner art. 4 paragraf 3 for den nærmeste tilknytning som unntak.⁸⁰

Symeon C. Symeonides kritiserer likevel de faste lovvalgsreglene for å mangle fleksibilitet: *”Any pre-formulated rule, no matter how wisely drafted, may, ”because of its generality,” or because of its specificity, produce results that are contrary to the purpose for which the rule was designed.”*⁸¹. Symeon påpeker at da det skal mye til for anvendelse av unntaksregelen, tilfører den bare en begrenset mengde av fleksibilitet i forhold til de faste lovvalgsreglene.⁸²

Den felleseuropeiske internasjonale privatrettslige metode fører imidlertid til forutsigbarhet og rettssikkerhet. Det ser ut til at den felleseuropeiske internasjonale privatrettslige reguleringen har lyktes i å finne en god løsning for å forenkle internasjonale privatrettslige tvister. Allikevel må den fleksibiliteten som den individualiserende metoden gir, ikke undervurderes som en internasjonalprivatrettslig fordel.

⁷⁹ Cordero-Moss (2013) s.91

⁸⁰ *ibid.* s.91

⁸¹ Symeonides (2008) s.28

⁸² *ibid.* s.28

2.2.1 I hvilken grad skiller den norske internasjonalprivatrettslige metoden seg fra den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden?

Som ovenfor vist til i avhandlingen, kommer det frem av bokhandler-dommen avsnitt 34 at hensynet til rettsenhet tilsier at norsk rett skal legge vekt på den løsningen som EU-landene har valgt, dersom norsk rett ikke har avvikende lovregulering.

En mulig tolkning er at dersom den norske internasjonalprivatrettslige metoden ikke avviker i stor grad fra den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden, kan dette være et argument for harmonisering. Hvis derimot den norske internasjonalprivatrettslige metoden avviker i stor grad fra den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden, kan dette tale for at man i norsk rett bør være tilbakeholdne med å harmonisere.

I Irma Mignon-dommen uttaler Høyesterett:

*”Ved avgjørelsen av, hvilken stats regler der skal anvendes er man da, saavidt jeg skjønner, i det væsentlige henvist til at bygge paa almindelige retsgrundsætninger og arten av det forhold det her gjelder.”*⁸³

”Arten av det forhold det her gjelder” viser til at Høyesterett mener at en kvalifisering av rettsforholdet er av betydning for avgjørelsen av lovvalget.

I Rt.1956 s.1172 uttalte Høyesterett at *”Med lagmannsretten antar jeg således at det ansvar som det her gjelder, må bedømmes som ansvar i kontraktsforhold.”*⁸⁴. I Leros Strength-dommen Rt. 2002 s.180 sa Høyesterett: *”For det første er statens søksmål mot L&L ikke et erstatningskrav, men et krav basert på kontrakt.”*⁸⁵

Under Høyesteretts anvendelse av den norske internasjonalprivatrettslige metode, anvendes kvalifikasjon for å komme frem til rettsforholdets nærmeste tilknytning.

I Tampax-dommen Rt. 1980 s.243 uttalte Høyesterett:

⁸³ Rt. 1923 II s.58 s.61

⁸⁴ Rt. 1956 s.1172 s.1174

⁸⁵ Rt. 2002 s.180 s.183

” Det er på det rene at partene ikke har truffet noen bindende avtale om dette valg, og at bestillingene av de enkelte leveringer av sanitetstamponger skjedde overfor Tampax med forretningssted i København. Det følger da direkte av lovens § 4 første ledd at de enkelte kjøp står under dansk rett.”⁸⁶

Høyesterett tar her utgangspunkt i den faste tilknytningsfaktoren i kjøpslovvalgsloven §4. Realdebitors bosted som tilknytningsfaktor samsvarer med Roma I art. 4 paragraf 1 (a).

I Leros Strength-dommen uttalte Høyesterett: *For det andre viser lovvalgsregelen om massekontrakter at man skal legge til grunn forsikringsselskapets domicil* ⁸⁷. Den henviste tilknytningsfaktor samsvarer med Roma I art. 7 paragraf 2 annet ledd.

Høyesterett uttaler i Irma Mignon-dommen s.62:

”Jeg er opmerksom paa, at det resultat jeg er kommet til, nemlig at norsk ret her bør anvendes, neppe stemmer med den gjængse lære hos os. Saavidt jeg vet, har nemlig de juridiske forfattere, som overhodet har drøftet spørgsmaalet, uttalt den opfatning, at en reders ansvar i anledning av et sammenstøt skal bedømmes efter sammenstøtsstedets ret, uten at der er gjort nogen undtagelse for det tilfælde, at begge skibe er hjemmehørende i en og samme anden stat.”

Høyesterett uttaler at resultatet som de har kommet frem til, ikke stemmer med den etablerte lære i norsk internasjonal privatrett, nemlig at skadestedets rett skal anvendes på erstatningsrettslige spørsmål. Skadestedets rett er lovvalgsregelen i Roma II art. 4 paragraf 1. En mulig tolkning er at Høyesterett bekrefter at ”den gjængse lære” er anvendelse av faste tilknytningsfaktorer.

Da begge skipene og begge partene var norske, uttalte Høyesterett følgende:

”For mit vedkommende har jeg ikke kunnet finde, at de grunde, som i almindelighet anføres for at la sammenstøtsstedets ret faa anvendelse er avgjørende for et tilfælde som det foreliggende.”⁸⁸

⁸⁶ Rt.1980 s.243 s.249-250

⁸⁷ Rt. 2002 s.180 s.183

⁸⁸ Rt. 1923 II s.58 s.62

I tilknytning til den individualiserende metode konstaterte Høyesterett at ”*Det er selyfølgelig ikke mulig uten videre at løse alle internationalprivatrettslige spørsmål ut fra denne almindlelige betragtning*”.⁸⁹ En mulig tolkning er at Høyesterett indikerer at den individualiserende metode kun skal anvendes i unntakstilfeller.

Høyesterett anvendte kvalifikasjon og faste tilknytningsfaktorer ved den norske internasjonalprivatrettslige metode. Ut i fra foreliggende rettspraksis er en mulig tolkning at den norske internasjonalprivatrettslige metode ikke anvendte den nærmeste tilknytning som en klar lovvalgsregel, men snarere som en unntaksregel. Denne unntaksregelen kan sammenlignes med unntaksregelen i Roma I art. 4 paragraf 3: ”...*har åpenbart nærmere tilknytning til et andet land end det, der er angivet i stk. 1 eller 2, finder loven i dette andet land anvendelse*.”.

Dersom den individualiserende metode ikke gir uttrykk for en fast lovvalgsregel i norsk rett, kan det se ut til at den norske internasjonalprivatrettslige metoden ikke avviker ikke i stor grad fra den felleseuropeiske metoden. En mulig tolkning er derfor at den nærmeste tilknytning som lovvalgsregel og som generell internasjonalprivatrettslig metode, har fått større anvendelse i rettspraksis enn hva uttalelsene i Irma Mignon-dommen var ment til å innebære.

2.3 Høyesteretts syn på harmonisering

2.3.1 Rt.2006 s.1008

Harmonisering av norsk internasjonal privatrett mot den felleseuropeiske internasjonale privatrett fikk for første gang støtte i rettspraksis ved en kjennelse av Høyesteretts kjæremålsutvalg.⁹⁰ Kjennelsen fra 2006 gjaldt spørsmål om riktig verneting i en tvist angående betaling av agentprovisjon mellom to firmaer med hovedkontor i Norge og Tyskland. Det relevante for denne oppgaven er at kjæremålsutvalget først måtte ta prejudisielt stilling til lovvalget for å avgjøre spørsmålet om jurisdiksjon.

Det interessante i denne dommen er kjæremålsutvalgets uttalelser i avsnitt 17:

⁸⁹ Rt. 1923 II s.58 s.61

⁹⁰ Cordero-Moss (2009) s.69

”Etter utvalgets syn er det viktigste momentet ved bedømmelsen av hvilket lands rett en agentavtale har sin nærmeste tilknytning til, hvor agenten har sitt hovedkontor. Det er agenten som skal prestere realytelsen –i Romakonvensjonen art. 4 nr. 2 omtalt som ”den for aftalen karakteristiske ydelse”. Det må normalt kunne legges til grunn at virksomheten vanligvis drives fra hovedkontoret.”

Kjæremålsutvalget henviser direkte til Roma-konvensjonen art. 4 annet ledd. Dette taler for at Høyesterett anser den felleseuropeiske internasjonale privatrett som relevant for norsk rett.⁹¹

Kjæremålsutvalget sier så følgende:

”Med bakgrunn blant annet i tidligere nevnte avgjørelser fra Høyesterett, legger utvalget til grunn at det i norsk internasjonal privatrett gjelder som et utgangspunkt at agentavtaler har sin sterkeste tilknytning til det land der agenten driver sin virksomhet etter avtalen.”⁹²

Utvalget konstaterer at agentens hovedkontor skal anvendes som tilknytningsfaktor for agentavtaler. En mulig tolkning er at utvalgets uttalelse ser ut til å gi agentens hovedkontor karakter som fast lovvalsregel for agentavtaler.

At utvalget henviser direkte til Roma-konvensjonen kan forstås slik at Høyesterett ønsker å tilnærme seg de felleseuropeiske lovvalsreglene. At utvalget begrunner tilknytningsfaktoren ut i fra tidligere Høyesterettsavgjørelser kan på den andre siden forstås slik at utvalget ønsker å presisere at den allerede eksisterende norske tilknytningsfaktoren, agentens hovedkontor, er hovedregelen for lovvalgsspørsmål for agentavtaler.

I avsnitt 18 sier utvalget så videre *”Hvilket språk som er brukt i agentavtalen, forholdet mellom hovedmann og kjøpere, og messebesøk, finner utvalget ikke kan tillegges vekt av betydning i denne saken.”*. Det ser ut til at Kjæremålsutvalget ser bort fra at andre momenter i saken kan ha relevans for lovvalget. En mulig tolkning er at utvalget konstaterer at sakens omstendigheter ikke gir adgang for en anvendelse av den individualiserende metode som unntaksregel.

⁹¹ Cordero-Moss (2013) s.29

⁹² Rt. 2006 s.1008 avsnitt 17

Utvalgets uttalelse i avsnitt 19 støtter dette argumentet: *”Hovedregelen for tilknytningsforhold når det gjelder agentavtaler er godt begrunnet, og det må kreves ganske tungtveiende momenter for en annen løsning.”* Det ser ut til at utvalget presiserer at man i norsk internasjonal privatrett skal anvende en fast tilknytningsfaktor, og derfor begrense anvendelsen av den individualiserende metode til unntakstilfeller med *”ganske tungtveiende momenter for en annen løsning”*.

Det er ovenfor i avhandlingen argumentert for en mulig forståelse av den nærmeste tilknytning som en unntaksregel, og ikke som en fast lovvalgsregel. En mulig tolkning er at anvendelsen av den faste tilknytningsfaktoren i den foreliggende dommen, støtter argumentet om at den norske internasjonalprivatrettslige metoden er forenelig med en tilnærming til lovvalgsspørsmålet gjennom kvalifikasjon og faste tilknytningskriterier.

2.3.2 Bokhandler-dommen Rt.2009 s.1537

Uansett om man tolker eldre norsk rettspraksis som ren anvendelse av den individualiserende metode, eller om man tolker eldre rettspraksis som eksempler på anvendelse av prinsippet om den nærmeste tilknytning i unntakstilfeller der den faste tilknytningsfaktoren av ulike grunner ikke er anvendelig på den konkrete saken, så må Høyesteretts uttalelse i bokhandler-dommen forstås slik at Høyesterett nå gir sin tilslutning til anvendelse av en norsk internasjonalprivatrettslig metode som ligner den felleseuropeiske metoden.

Bokhandler-dommen gjaldt spørsmålet om hvilket lands rett som skulle legges til grunn i en erstatningssak om personvernskrenkelser, i forbindelse med den utgitte boken *”Bokhandleren i Kabul”*. Saksøkte var Åsne Seierstad og forlaget Cappelen Damm AS. Saksøker var den andre afghanske bokhandlerens kone Rais, som var bosatt i Norge.

Høyesterett anvendte norsk rett på saken, da de mente det ikke fantes tilstrekkelige opplysninger om afghansk rett. Resultatet i dommen fulgte ikke av norske internasjonalprivatrettslige regler, men sivilprosessuelle bevisregler. Høyesterett måtte allikevel ta stilling til lovvalgsspørsmålet i saken, og uttalelsene om disse er uttalt i obiter dicta. Eckhoff viser til at obiter

dicta kan bli tillagt en viss vekt for dommers prejudikatretslige virkning.⁹³ Han påpeker videre at obiter dicta kan gi uttrykk for hvilket standpunkt Høyesterett vil innta i senere saker.⁹⁴

I avsnitt 31 konstaterer Høyesterett at det ved lovvalgsspørsmål i saker om erstatning for personvernskrenkelser ikke finnes noen klar løsning i norsk internasjonal privatrett. I avsnitt 32 sier derfor Høyesterett:

”Dersom ikke rettsvalget følger av fastere regler, skal saken etter norsk internasjonal privatrett avgjøres på grunnlag av rettsreglene i det land som saksforholdet etter en totalbedømmelse har nærmeste tilknytning til (”Irma Mignon-formelen”). På stadig flere rettsområder har det imidlertid gjerne med utgangspunkt i ”Irma Mignon-formelen” –utviklet seg fastere regler.”

Det interessante i dette avsnittet er at Høyesteretts sier at den individualiserende metode skal anvendes for å løse lovvalgsspørsmålet dersom ikke rettsvalget følger av fastere regler. Videre bemerker Høyesterett at det på stadig flere rettsområder har utviklet seg fastere regler.

Det ser ut til at Høyesterett indikerer at de fastere lovvalgsregler som har forrang, ikke bare er de faste lovvalgsreglene i norsk internasjonal privatrett, men også de europeiske internasjonalprivatretslige lovvalgsreglene.⁹⁵ Høyesterett gir derfor uttrykk for at europeiske lovvalgsregler har stor relevans i norsk internasjonal privatrett, til tross for at de ikke er bindende i Norge.⁹⁶

Domsetningen som danner grunnlaget for et ønske om harmonisering av norske lovvalgsregler mot felleseuropeiske lovvalgsregler, står i avsnitt 34:

”I den utstrekning vi ikke har avvikende lovregulering, taler imidlertid hensynet til rettsenhet for at vi ved avgjørelse av rettsvalgsspørsmål legger vekt på den løsning som EU-landene har valgt.”

⁹³ Eckhoff (2001) s.172

⁹⁴ ibid. s.173

⁹⁵ Cordero-Moss (2010) s.22

⁹⁶ Cordero-Moss (2013) s.28

Giuditta Cordero-Moss sier i forbindelse med denne uttalelsen ” *Høyesterett har tidligere gitt uttrykk for dette synet, men aldri på en så tydelig og direkte måte* ”⁹⁷.

En mulig tolkning er at uttalelsen illustrerer en endring i rettskildebildet i den norske internasjonale privatrett. Høyesterett går fra å anvende den individualiserende metode til å tilnærme seg den felleseuropeiske metoden. Det ser ut til at Høyesterett i avsnitt 32 og 34 stiller opp to forutsetninger for å benytte den felleseuropeiske internasjonale privatrett i norsk internasjonal privatrett: det må ikke finnes en fast norsk lovvalgsregel på vedkommende rettsområde, videre må norsk rett ikke ha avvikende lovregulering.

I høringsnotatet i tilknytning til EU-kommisjonens grønnbok om omdannelse av Romakonvensjonen til forordning, bemerker Justisdepartementet i punkt 1 at norske internasjonalprivatrettslige regler stort sett er ulovfestet, og uttaler ”*Når man står ovenfor spørsmålet om lovvalg er man derfor som regel henvist til ulovfestede rettskilder som juridisk teori og rettspraksis.*” En mulig tolkning er at forutsetningene for å benytte den felleseuropeiske internasjonale privatrett, kan sies å foreligge i stor grad i den norske internasjonale privatretten. Bokhandler-dommens uttalelser kan derfor se ut til å medføre en stor rettsendring i norsk rett.

Som ovenfor nevnt, er det gode argumenter for at den tidligere norske internasjonalprivatrettslige metoden ikke avviker i vesentlig grad fra den felleseuropeiske metoden. Det kan derfor stilles spørsmål til om Høyesteretts uttalelser innebærer noen betydelig rettsendring.

Da den individualiserende metode fører til uklarhet, er en mulig tolkning at Høyesteretts uttalelser gir uttrykk for at rettspraksis som har utviklet seg etter Irma Mignon-dommen er uheldig. Uttalelsene kan derfor representere et korrektiv til den tidligere internasjonalprivatrettslige metode. Det kan se ut til at Høyesterett mener at det i tidligere rettspraksis skulle svært lite til for å anvende den individualiserende metode som unntaksregel. En mulig tolkning er derfor at Høyesterett ønsker å presisere at faste lovvalgsregler skal anvendes, og at den individualiserende metode bare gjelder som unntaksregel.

⁹⁷ *ibid.* s.22

Dersom vi ikke har avvikende lovregulering, sier Høyesterett i avsnitt 34 at behovet for rettsenhet tilsier at vi legger vekt på den løsningen som EU-landene har valgt. Da det foreligger få faste lovvalsregler i norsk rett, vil man ofte måtte foreta en helhetsvurdering etter den individualiserende metode. En mulig tolkning er derfor at Høyesterett i bokhandler-dommen signaliserer at man i slike tilfeller heller bør ta hensyn til løsningene som følger av den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden, for slik å unngå den uklare rettsstillingen som den individualiserende metode forårsaker.

I avsnitt 31 og 35 viser Høyesterett til at det ikke finnes noen klar løsning for lovvalgsspørsmål for erstatning for personvernkrænkelser i den norske loven og i den felleseuropeiske lovreguleringen. Da det ikke finnes tilstrekkelige opplysninger om afghansk rett, er det heller ikke adgang for en anvendelse av den individualiserende metode som unntaksregel. I avsnitt 43 begrunner derfor Høyesterett valget av norsk rett i tvisteloven § 11-3 om at retten skal sørge for et betryggende avgjørelsesgrunnlag for rettsanvendelsen.

Da den foreliggende saken ikke gir grunnlag for en anvendelse av faste lovvalsregler eller for en helhetsvurdering av den nærmeste tilknytning, er det vanskelig å vurdere hvilken rettskildemessig verdi rettsavgjørelsen har. Bokhandler-dommen er avsagt under dissens, og Høyesteretts uttalelser er uttalt i et obiter dicta. Dette begrenser uttalelsenes rettskildemessige verdi.

Eckhoff konstaterer at rettspraksis har stor vekt som rettskildefaktor i norsk juridisk metode.⁹⁸ Eckhoff sier ”*Den mest bastante innflytelse har en rettsavgjørelse når den blir ansett som prejudikat for et spørsmål som senere er oppe til avgjørelse*”⁹⁹. I uttalelsene fra Rt. 2006 s.1008, bokhandler-dommen, og krigsforbryter-dommen som behandles nedenfor i avhandlingen, følger Høyesterett det samme syn når det gjelder de felleseuropeiske lovvalsreglens relevans for norsk rett. Uttalelsene i de tre rettsavgjørelsene har derfor stor rettskildemessig vekt som prejudikat.

⁹⁸ Eckhoff (2001) s.159

⁹⁹ *ibid.* s.159

Får å vise til det faktum at uttalelser i obiter dicta kan bli tillagt avgjørende vekt i norsk juridisk metode, kan man ta Hoaas-dommen Rt.1980 s.52 som eksempel. Saken gjaldt spørsmål om avskjedigelse. Saken ble avvist fra byretten, da instantsbehandlingen skulle avgjøres ved arbeidsrettene. Den avskjedigede anførte at det var i strid mot Grl. §88 å ta oppsigelses- og avskjedssaker ut av den vanlige domstolordning.

Det var ikke nødvendig å ta standpunkt til denne anførselen i den foreliggende saken, da det bare var spørsmålet om førsteinstansbehandlingen kunne foregå ved den lokale arbeidsretten som forelå til avgjørelse. Høyesterett uttalte allikevel at ”...gode grunner kan tale for at det ikke vil være i samsvar med grl. §88 å avskjære enhver anke til Høyesterett i store grupper av saker...”¹⁰⁰, og konkluderte med at det var et åpent spørsmål om den foreliggende loven skulle anses grunnlovstridig.¹⁰¹ Eckhoff påpeker at dette var et klart signal om at loven kunne bli underkjent hvis den ble opprettholdt.¹⁰² Avskjedssaker ble senere lagt under de ordinære domstoler, med ankeadgang til Høyesterett.¹⁰³

I Hoaas-dommen førte en uttalelse i obiter dicta til lovendringer. Uttalelsene i bokhandlerdommen kan derfor potensielt bli tillagt avgjørende vekt i norsk juridisk metode.

2.3.3 Krigsforbryter-dommen Rt.2011 s.531

Høyesterett bekreftet sitt syn på den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metodes betydning for norsk internasjonal privatrett i krigsforbryter-dommen.¹⁰⁴

Saken gjaldt spørsmål om lovvalg ved erstatningsansvar for krigsforbrytelser. Skadene ble forvoldt i Bosnia av en mann med bosnisk opprinnelse under konflikten Bosnia-Hercegovina. Tiltalte flyttet etter konflikten til Norge og dette medførte at de skadelidte ikke kunne søke erstatning på grunn av foreldelsesfristene i bosnisk rett. Tiltalte kunne straffeforfølges i Norge med grunnlag i regelen om universaljurisdiksjon i straffeloven §12 (1) nr. 4a. Til tross for at

¹⁰⁰ Rt. 1980 s.52 s.58

¹⁰¹ *ibid.* s.59

¹⁰² Eckhoff (2001) s.174

¹⁰³ *ibid.* s.174

¹⁰⁴ Cordero-Moss (2013) s.29

lovvalgsregelen utpekte bosnisk rett, ble norsk rett anvendt på grunn av hensynet til skadelidtes rett til erstatningsrettslig vern.

Det interessante for denne avhandlingen er uttalelsene fra Høyesterett i avsnitt 46:

”Selv om forordningen ikke er bindende for Norge, er det i bokhandlerdommen (HR-2009-2266-A) avsnitt 34 lagt til grunn at forordningens lovvalgsregel bør anvendes i norsk internasjonal privatrett ut fra hensynet til behovet for rettsenhet med EU.”

Krigsforbryter-dommen følger her de tidligere uttalelsene i bokhandler-dommens obiter dicta, og konstaterer at norsk internasjonal privatrett ”bør anvende” EU-forordningens lovvalgsregler på grunn av hensynet til rettsenhet med EU.

Eckhoff sier at dersom en ny rettsavgjørelse bygger på et tidligere prejudikat, har den selv betydning som et prejudikat for rettsavgjørelsens rekkevidde, og videre betydning som en bekreftelse på den rettssetning som den første rettsavgjørelsen bygget på.¹⁰⁵ Eckhoff sier videre *”Og jo lengre rekke av prejudikater man har for et standpunkt, desto sikrere er det.”*¹⁰⁶ Uttalelsene i bokhandler-dommen og krigsforbryter-dommen får slik rettskildemessig verdi som prejudikat.

I bokhandler-dommen uttrykte Høyesterett at det bør legges vekt på EU-rett, mens i krigsforbryter-dommen går Høyesterett enda lengere ved å si at europeisk internasjonal privatrett bør anvendes i norsk internasjonal privatrett.¹⁰⁷ Bruken av uttrykket ”bør anvendes” viser til at Høyesterett tillegger rettsenhet med EU stor vekt.

”Bør anvendes” gir sterke føringer for at de felleseuropeiske internasjonalprivatretslige lovvalgsreglene, i de fleste tilfeller, skal anvendes i norske internasjonalprivatretslige tvister.

I bokhandler-dommen begrenses anvendelsen av EU-reglene seg til tilfeller der det ikke finnes faste lovvalgsregler, og norsk rett ikke avviker fra de felleseuropeiske reglene. Dersom man tolker eldre rettspraksis slik at den individualiserende metode ikke gir uttrykk for en fast

¹⁰⁵ Eckhoff (2001) s.195

¹⁰⁶ *ibid.* s.195

¹⁰⁷ Cordero-Moss (2013) s.30

lovvalgsregel i norsk rett, er den norske internasjonalprivatrettslige metode forenelig med en tilnærming mot den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden.

En mulig tolkning er derfor at uttalelsene i krigsforbryter-dommen setter mindre krav til anvendelse av felleseuropeiske regler, enn bokhandler-dommen: For det første kan ”bør anvendes” indikere at faste lovvalgsregler som finnes i norsk rett, bør tolkes i samsvar med de felleseuropeiske reglene. For det andre kan ”bør anvendes” indikere at det er adgang for at de felleseuropeiske lovvalgsreglene kan gå foran den avvikende norske lovregulering.

Det ser ut til at uttalelsene i krigsforbryter-dommen gir et sterkt grunnlag for anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler i norsk internasjonal privatrett.

I krigsforbryter-dommen anvendes ikke faste lovvalgsregler for å avgjøre lovvalgsspørsmålet. I avsnitt 44 uttaler Høyesterett:

”De omstendigheter jeg her har pekt på, gjør at det bør vises varsomhet med å avgjøre lovvalget i saker om oppreisningsansvar i forbindelse med straffesak ut fra den regel som i alminnelighet gjelder for krav om erstatning utenfor kontrakt.

I avsnitt 48 sier Høyesterett så at det skal foretas en helhetsvurdering i henhold til den individualiserende metode. Høyesterett begrunner anvendelsen av unntaksregelen i sterke hensyn på de skadelidtes side.¹⁰⁸

I avsnitt 51 uttaler Høyesterett:

”Ved As flukt til Norge og påtalemyndighetenes senere strafforfølgning av ham her med utgangspunkt i norsk strafferettslig universaljurisdiksjon for handlingene begått i hjemlandet, skapes det en forbindelse mellom saken og Norge som gjør at tyngdepunktet flytter seg vekk fra Bosnia.”

Høyesterett begrunner anvendelse av norsk rett med grunnlag i den individualiserende metode.

Spørsmålet som melder seg er hvorfor Høyesterett avviker sine egne uttalelser i den foreliggende saken.

¹⁰⁸ Rt. 2011 s.531 avsnitt 36-43

I avsnitt 45 viser Høyesterett til de felleseuropeiske lovvalgsreglene. Det er derfor klart at Høyesterett anser de felleseuropeiske lovvalgsreglene for å være relevant i sin metodiske tilnærming til saken.

I krigsforbryter-dommen vurderer Høyesterett faste lovvalgsregler, men kommer frem til at sakens omstendigheter begrunner en anvendelse av den individualiserende metode. En mulig tolkning er at Høyesterett begrunner anvendelsen av den individualiserende metode i et unntakstilfelle. Dette kan derfor sies å være i tråd med en forståelse av den norske internasjonalprivatrettslige metode som tar utgangspunkt i kvalifikasjon og faste tilknytningskriterier. Videre kan dette sies å være i tråd med unntaksregelen i den felleseuropeiske reguleringen.

Etter denne mulige tolkningen er det gode holdepunkter for at Høyesteretts intensjon ikke var å avvike den norske og den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metode.

2.3.4 Hvor sterkt grunnlag danner de tre rettsavgjørelsene for en harmonisering av norsk internasjonal privatrett mot felleseuropeiske lovvalgsregler?

Ut i fra de tre rettsavgjørelsene kan det konkluderes med at de felleseuropeiske lovvalgsreglene har stor relevans for norsk rett. Det kan videre konkluderes at dersom det ikke foreligger en norsk lovvalgsregel på vedkommende rettsområde, skal de felleseuropeiske lovvalgsreglene legges til grunn, med mindre de avviker fra norsk lovregulering.

Avhandlingen argumenterer ovenfor for en mulig forståelse av den nærmeste tilknytning som en unntaksregel, og ikke som en fast lovvalgsregel. Denne mulige tolkningen gir grunnlag for en forståelse av at den norske internasjonalprivatrettslige metode er forenelig med en tilnærming til lovvalgsspørsmålet gjennom kvalifikasjon og faste tilknytningskriterier.

Etter den foreliggende tolkning vil den norske internasjonalprivatrettslige metoden ikke avvike i stor grad fra den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden. Der det ikke finnes faste lovvalgsregler i norsk rett, vil felleseuropeiske lovvalgsregler derfor ha forrang ovenfor den individualiserende metode. En helhetsvurdering av den nærmeste tilknytning vil etter denne tolkningen kun anvendes i unntakstilfeller.

Ut i fra denne tolkningen vil de tre rettsavgjørelsene danne et sterkt grunnlag for en harmonisering av den norske internasjonalprivatrettslige metoden mot den felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige metoden.

2.3.4.1 I hvilken grad gir uttalelsene grunnlag for å anvende de felleseuropeiske lovvalgsreglene ?

Bokhandler-dommen er avsagt under dissens, men derimot kjennelsen fra 2006 og krigsforbryterdommen er avsagt enstemmig. Avhandlingen viser ovenfor til at de tre rettsavgjørelsene har prejudikatretslig verdi, videre at obiter dicta kan tillegges vekt i den norske juridiske metode. I norsk juridisk metode har rettspraksis stor betydning som rettskildefaktor.¹⁰⁹ Prejudikatlæren bygger på den forutsetning at en rettsavgjørelse kan avgjøre generelle rettsspørsmål.¹¹⁰

Høyesteretts uttalelser i de tre rettsavgjørelsene har derfor stor rettskildemessig verdi. Det er derfor gode holdepunkter for å konkludere med at uttalelsene gir grunnlag for en anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler i norsk internasjonal privatrett.

I norsk juridisk metode har rettsavgjørelsen prejudikativ virkning for den rettsoppfatning som retten har bygget sitt resultat på.¹¹¹ Uttalelsene i de tre rettsavgjørelsene gjaldt spørsmål om lovvalg ved erstatning utenfor kontrakt og kontraktforpliktelser. Det ser derfor ut til at uttalelsenes prejudikatretslige virkning begrenser seg til kommersielle rettsområder. Dette taler for at det bare er grunnlag for anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler for kommersielle spørsmål.

Maktfordelingsprinsippet tilsier at det er lovgivers oppgave å lage lover.¹¹² Allikevel er domstolenes rettsskapende virksomhet anerkjent i norsk juridisk metode.¹¹³ Høyesterett ønsker rettsenhet med de felleseuropeiske lovvalgsreglene. Som ovenfor nevnt ønsker Justisdeparte-

¹⁰⁹ Eckhoff (2001) s.159

¹¹⁰ *ibid.* s.164

¹¹¹ *ibid.* s.165

¹¹² *ibid.* s.210

¹¹³ *ibid.* s.211

mentet å harmonisere den norske internasjonale privatretten mot de felleseuropeiske lovvalgsreglene. Den utøvende makt og den dømmende makt taler for en harmonisering mot de felleseuropeiske lovvalgsreglene.

Når det gjelder harmonisering av den internasjonale arveretten, foreligger det imidlertid ingen rettspraksis. Som det skal redegjøres for nedenfor, ønsker arvelovutvalget å lovfeste internasjonale arverettslige lovvalgsregler i samsvar med forordningen 650/2012. Det foreligger derfor bare en rettskildefaktor for å avgjøre spørsmålet om man skal harmonisere den internasjonale arveretten.

I forbindelse med internasjonale rettskildefaktorer tar Eckhoff opp internasjonalprivatrettslige regler, og påpeker *”På enkelte områder- bl.a når det gjelder arverettslige og familierettslige spørsmål-har også administrative avgjørelser og uttalelser (særlig uttalelser fra Justisdepartementets lovavdeling) hatt betydning for rettsutviklingen.”*¹¹⁴. Arvelovutvalgets uttalelser kan derfor sies å ha en tyngre vekt på den internasjonale arverettens område.

Som allerede nevnt, lagde Justisdepartementet et utkast til lov om lovvalg på kontraktrettens område i 1985, hvor de ga uttrykk for at de ønsket rettsenhet med EU. I 2006 indikerte Høyesterett for første gang at de felleseuropeiske lovvalgsreglene hadde relevans for norsk internasjonal privatrett.¹¹⁵ Lovgiver har til tross for dette, ikke tatt positive skritt for å vedta lovvalgsregler som samsvarer med de felleseuropeiske lovvalgsreglene.

En mulig tolkning er at lovgiver per i dag ikke har hatt et ønske om å harmonisere den norske internasjonale privatretten mot de felleseuropeiske lovvalgsreglene. Denne tolkningen taler for at det ikke finnes grunnlag for anvendelse av de felleseuropeiske lovvalgsreglene i norsk rett. Foreligger det en fast lovvalgsregel i norsk rett, må denne regelen anvendes. Dette uavhengig av om lovvalgsregelen er lovfestet, ulovfestet eller utslag av sedvanerett. Domisilprinsippet må derfor anvendes som lovvalgsregel for internasjonale arverettslige spørsmål.

¹¹⁴ Eckhoff (2001) s.295

¹¹⁵ Rt. 2006 s.1008

En annen mulig tolkning er at da lovgiver forholder seg passiv, kan dette tyde på at lovgiver legger rettspraksis kompetanse til å utvikle faste lovvalgsregler og retningslinjer på vedkommende lovområde. Dersom det ikke foreligger en fast lovvalgsregel i norsk rett, taler denne tolkningen for at det er grunnlag for anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler i norsk rett.

2.3.4.2 Når er en norsk lovvalgsregel så uklar at det gis adgang for en anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler?

Justisdepartementet uttaler at *”Når man står ovenfor spørsmålet om lovvalg er man derfor som regel henvist til ulovfestede rettskilder som juridisk teori og rettspraksis.”*¹¹⁶ I norsk juridisk metode har sedvanerettslige regler og ulovfestede regler karakter som rettsregler, og har rettskildemessig verdi.¹¹⁷ Videre er de lovfestede og ulovfestede lovvalgsreglene som finnes i norsk internasjonal privatrett forholdsvis klare. I bokhandler-dommen sier Høyesterett *”På stadig flere rettsområder har det imidlertid ...–utviklet seg fastere regler.”*¹¹⁸ Det ser derfor ut til at det er lite tomrom i den norske lovreguleringen.

Dersom disse lovvalgsreglene avviker fra de felleseuropeiske lovvalgsreglene, er anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler etter Høyesteretts uttalelser avskåret i norsk rett.

Loven er den sentrale rettskilden i norsk juridisk metode.¹¹⁹ Videre har lovgivers vilje rettskildemessig vekt som rettskildefaktor.¹²⁰ Da lovgiver ikke har tatt positive skritt for å lovfeste lovvalgsregler som samsvarer med de felleseuropeiske lovvalgsreglene, er det derfor grunn til å tro at man som rettsanvender skal være tilbakeholden med anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler, videre med harmonerende tolkning av norske lovvalgsregler mot de felleseuropeiske lovvalgsreglene. Dette til tross for at noen av de norske lovvalgsreglene avviker i liten grad fra de felleseuropeiske lovvalgsreglene.

¹¹⁶ Justisdepartementets høringsbrev -Grønnbok om mulige endringer i Roma-konvensjonen 19. juni 1980 om lovvalg på kontraktsrettens område, 13. juni 2003 Pkt.1

¹¹⁷ Eckhoff (2001) s.268

¹¹⁸ Rt. 2009 s.1537 avsnitt 31

¹¹⁹ Eckhoff (2001) s.22

¹²⁰ *ibid.* s.72

2.3.4.3 Hva oppnår man med en harmonisering av norsk internasjonal arverett?

Som ovenfor nevnt, er harmoniseringen av den internasjonale privatretten i EU begrunnet i det indre marked. Norge tar del i det indre marked gjennom EØS-avtalen.

EØS-loven art.1 lyder slik:

”Formålet med denne assosieringsavtale er å fremme en vedvarende og balansert styrking av handel og økonomiske forbindelser mellom avtalepartene, med like konkurransevilkår og overholdelse av de samme regler, med sikte på å opprette et ensartet Europeisk Økonomisk Samarbeidsområde, heretter kalt EØS.”

EØS-avtalen begrenser seg til kommersielle rettsområder.

I fortalen til EØS-loven står det at avtalens formål er *”...å opprette et dynamisk og ensartet Europeisk Økonomisk Samarbeidsområde...”*, videre forplikter statene seg til å *”...fremme en harmonisk utvikling av det europeiske økonomiske samarbeidsområde...”*. Det er derfor naturlig å harmonisere norsk internasjonal privatrett mot det felleseuropeiske internasjonaltprivatrettslige kommersielle rettsområdet. En ensartet internasjonal privatrett innen det indre marked gir betydelige fordeler.

Den internasjonale arveretten står utenfor Norges samarbeid med EU. EØS-lovens del 3 kapittel 1 og 2 regulerer fri bevegelse for personer. Det kan argumenteres for at ensartede lovvalgsregler på arverettens område vil styrke den frie bevegelse for personer. Som avhandlingen senere vil vise til, vil en harmonisering av den norske internasjonale arveretten gi forutsigbarhet for arvelater når det gjelder å forutberegne sin arverettslige stilling.

EØS-loven del 3 kapittel 1 og 2 begrenser seg imidlertid til økonomiske områder. Det er derfor ikke naturlig å harmonisere den norske internasjonale arveretten, da arveretten ligger utenfor Norges samarbeid med EU. Forordningen 650/2012 er utformet for å styrke det indre marked. En harmonisering av arverettslige lovvalgsregler vil ikke gi Norge betydelige fordeler innen det indre marked.

En mulig tolkning er at de felleseuropeiske lovvalgsreglene er et resultat av politiske kompromisser, og at med disse kompromissene fører det også med seg ulemper. Som konsekvens

av en enhetlig internasjonal arverettslig regulering, må lovvalgsreglene endres. Det er uklart om dette vil føre til forbedrede resultater, og det kan stilles spørsmål til om domisilprinsippet som fast lovvalgsregel, bør endres til fordel for en harmonisering.

2.3.4.4 Er forutsetningene for anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler til stede i norsk rett?

Som ovenfor nevnt, er forutsetningene for en anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler at det ikke foreligger en klar lovvalgsregel i norsk rett, videre at den felleseuropeiske lovvalgsregelen ikke avviker fra norsk lovregulering.¹²¹

I norsk internasjonal privatrett er lovvalgsreglene for kontrakt lovfestet i kjøpslovvalgsloven, som tilsvarende Roma I's lovvalgsregler. Andre lovvalgsregler innen kontraktrettens område i norsk rett er lovfestet i ulike lover, og stammer fra europeiske direktiver.¹²² I bokhandlerdommen avsnitt 33 konstaterer Høyesterett at den norske hovedregelen for lovvalg innen erstatning er skadestedets rett, og at denne også er lagt til grunn i Roma II.

De felleseuropeiske lovvalgsreglene på kontraktrettens og erstatningsrettens område er derfor i samsvar med de norske lovvalgsreglene.

Som ovenfor nevnt, er EUs mål å harmonisere den internasjonale privatretten på arverettens område. Av relevans for oppgaven videre blir derfor spørsmålet om det foreligger en klar lovvalgsregel for norske internasjonale arverettslige spørsmål, og om den nye forordningens faste lovvalgsregler er forenelige med den norske internasjonale arverettslige regulering.

3 Harmonisering innen arveretten: er det mulig å harmonisere de arverettslige lovvalgsreglene?

¹²¹ Rt.2009 s.1537 avsnitt 34

¹²² Cordero-Moss (2013) s.262

3.1 Personalstatuttene

For å drøfte spørsmålet om det er mulig å harmonisere de arverettslige lovvalgsreglene, må det først redegjøres for de ulike lovvalgsreglene som ligger til grunn for internasjonale arverettslige spørsmål i Europa.

Personalstatutt defineres som en persons hjemlands rett.¹²³ Personalstatuttet kan sies å være en avgrenset krets av rettsområder.¹²⁴ De rettsområdene som går under personalstatuttet er personretten, familieretten og arveretten.¹²⁵ Personalstatuttet viser til at domisilprinsippet er hjemlandets rett.¹²⁶ Personalstatuttet legger derfor til grunn at lovvalgsregelen for disse tre rettsområdene er domisilprinsippet, som utpeker retten der hvor vedkommende har domisil som lovvalgsregel.

Den norske lovvalgsregelen for internasjonale arverettslige tvister er derfor domisilprinsippet, som sier at internasjonale arverettslige spørsmål skal avgjøres etter avdødes siste hjemlands rett.¹²⁷

Det varierer imidlertid fra land til land hvilken lovvalgsregel som ligger til grunn for personalstatuttet.¹²⁸ Lovvalgsreglene som ligger til grunn for personalstatuttet i Europa er domisilprinsippet, statsborgerprinsippet og résidence habituelle.¹²⁹ Dette betyr at EU landene har ulike lovvalgsregler for spørsmål som avgjøres etter personalstatuttet. Dette kompliserer internasjonale arverettslige spørsmål.

Et eksempel på en komplikasjon som kan oppstå på grunn av at statene har ulike lovvalgsregler er følgende: en nordmann med norsk statsborgerskap dør bosatt i Spania. La oss si at en norsk domstol er domstollandet for den fiktive tvisten. Norsk rett utpeker domisilprinsippet som lovvalgsregel i internasjonale arverettslige tvister, og utpeker spansk rett som bakgrunns-

¹²³ Thue (2002) s.3

¹²⁴ *ibid.* s.3

¹²⁵ *ibid.* s.3

¹²⁶ *ibid.* s.3

¹²⁷ *ibid.* s.510

¹²⁸ *ibid.* s.47

¹²⁹ *ibid.* s.47

retten, fordi nordmannen hadde sitt siste hjemland i Spania. Spania anvender statsborgerskapsprinsippet, og spansk rett vil da vise saken tilbake til norsk rett, fordi arvelater har norsk statsborgerskap.

Denne konflikten kalles renvoi, og er i en internasjonal arverettslig sammenheng et resultat av at ulike land har ulike lovvalgsregler for personalstatuttet.¹³⁰ På andre rettsområder kan renvoi oppstå som et utslag av at ulike land opererer med ulike lovvalgsregler for et og samme rettsområde.¹³¹ Cordero-Moss definerer renvoi som:

*”Betegnelse på en situasjon der man bruker hele bakgrunnsretten, inklusive dens lovvalgsregler. Dette kan føre til at man blir vist tilbake til retten hvis lovvalgsregler i utgangspunktet utpekte bakgrunnsretten (tilbakevisning) eller til et tredje lands rett (viderehenvisning).”*¹³²

En mulig løsning på konflikten med renvoi er å godta tilbakevisning og viderehenvisning. Enkelte land godtar tilbakevisning og viderehenvisning.¹³³ Cordero-Moss sier ”...er det i dag enighet i den internasjonalprivatrettslige doktrine om at renvoi ikke bør avvises på prinsipiell basis...”¹³⁴.

I norsk rett er det uenighet når det gjelder spørsmålet om man skal akseptere tilbakevisning.¹³⁵ Norsk juridisk teori har imidlertid blitt mer åpen for aksept av tilbakevisning.¹³⁶ Når det gjelder viderehenvisning vil dette innebære at man følger henvisningen fra land til land helt til man kommer til et land som godtar henvisningen.¹³⁷ Thue sier at man i visse tilfeller kan godta en viderehenvisning i norsk rett.¹³⁸ Thue påpeker videre at det er urealistisk at norske domstoler skal følge viderehenvisningen i det uendelige.¹³⁹

¹³⁰ Thue (2002) s.6

¹³¹ Cordero-Moss (2013) s.99

¹³² ibid. s.17.

¹³³ Thue (2002) s.126

¹³⁴ Cordero-Moss (2013) s.100

¹³⁵ Thue (2002) s.138

¹³⁶ Cordero-Moss (2013) s.101

¹³⁷ Thue (2002) s.144

¹³⁸ ibid. s.144

¹³⁹ ibid. s.144

Innenfor kontraktrettens og erstatningsrettens rettsområde er det alminnelig anerkjent at lovvalgsreglene kun utpeker bakgrunnsrettens materielle regler, og ikke dens lovvalgsregler.¹⁴⁰ Innenfor disse rettsområdene er derfor ikke renvoi akseptert.¹⁴¹ På den internasjonale arverettens område mener norsk teori at man skal akseptere renvoi.¹⁴²

I artikkel 34 paragraf 1 i forordningen 650/2012 vil renvoi bli akseptert hvis lovvalgsregelen utpeker et tredjelandets rett. I forordningens fortale punkt 57 sies det følgende:

”I sådanne tilfælde bør der tages hensyn til de internationalprivatretlige regler i den pågældende tredjelandets lov. Hvis disse bestemmelser foreskriver renvoi enten til en medlemsstats lov eller til loven i et tredjeland, der vil anvende sin egen lov på arven, bør denne renvoi accepteres med henblik på at sikre international overensstemmelse. Renvoi bør imidlertid ikke anvendes i situationer, hvor den afdøde har truffet et lovvalg til fordel for loven i et tredjeland.”

Da forordningens lovvalgsregel vil føre til at alle medlemslandene i EU utpeker samme bakgrunnsrett for internasjonale arverettslige spørsmål, vil renvoi derfor være uaktuelt imellom medlemslandene, og dermed bidra til en forenkling og avklaring av lovvalgsreglene. Aksept av renvoi fra tredjeland, vil videre bidra til en forenkling av problemet med renvoi utenfor EU.

Avhandlingen skal nå redegjøre for de tre lovvalgsreglene som ligger til grunn for personalstatuttet for internasjonale arverettslige spørsmål i EU.

3.1.1 Domicilprinsippet

Domicilprinsippet peker på landet hvor man er bosatt som personalstatutt.¹⁴³ I land med domicilprinsippet utpekes derfor retten i det landet hvor avdødes hadde sitt siste bosted som bakgrunnsrett for å regulere internasjonale arverettslige spørsmål.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Cordero-Moss (2013) s.106

¹⁴¹ ibid. s.106

¹⁴² Thue (2002) s.136

¹⁴³ ibid. s.47

I internasjonalprivatrettslig forstand består domisilbegrepets innhold av de to vilkårene faktisk opphold og intensjon om å oppholde seg der hvor man er.¹⁴⁵ Vilåårene i domisilbegrepet kan imidlertid ha ulikt innhold fra land til land.¹⁴⁶ Begrepet domisil skal i denne avhandlingen forstås som en betegnelse på hvilket land man i henhold til norsk internasjonal privatrett har sitt bosted.¹⁴⁷

I norsk rett er domisilprinsippet og dets innhold fastlagt som sikker sedvanerettslig prinsipp, og består av de to vilkårene faktisk opphold og intensjon til å forbli bosatt der hvor du er.¹⁴⁸ I tillegg til disse to vilkårene kreves det videre at oppholdet i det aktuelle landet er frivillig.¹⁴⁹ Det skal vurderes sammenhengende om vilkårene for å oppnå domisil er til stede.¹⁵⁰

Faktisk opphold innebærer et krav om å befinne seg på et lands territorium.¹⁵¹ I internasjonalprivatrettslig forstand er det nok at man befinner seg et eller annet sted i landet.¹⁵²

I følge Justisdepartementet er vedkommendes subjektive hensikter utgangspunktet for vilkåret om intensjon.¹⁵³ Departementet påpeker at det må dreie seg om et ”varigere opphold”, hvor man ikke har konkrete planer om å flytte innen kort tid.¹⁵⁴ Det legges også vekt på hvordan situasjonen objektivt sett bedømmes.¹⁵⁵ For eksempel hvordan tilsvarende faktiske forhold vanligvis utvikler seg. Departementet utelukker etablering av domisil hvis oppholdet gjelder studieopphold eller arbeidstillatelse for et bestemt tidsrom.¹⁵⁶

¹⁴⁴ Thue (2002) s.510

¹⁴⁵ *ibid.* s.62

¹⁴⁶ *ibid.* s.62

¹⁴⁷ *ibid.* s.64

¹⁴⁸ *ibid.* s.69

¹⁴⁹ *ibid.* s.70

¹⁵⁰ *ibid.* s.79

¹⁵¹ *ibid.* s.70

¹⁵² *ibid.* s.70

¹⁵³ NOU 2001:1 pkt. 3.7.1

¹⁵⁴ *ibid.* pkt. 3.7.1

¹⁵⁵ *ibid.* pkt. 3.7.1

¹⁵⁶ *ibid.* pkt. 3.7.1

Vurderingen av hvilken stat som er den enkeltes domisil i internasjonalprivatrettslig sammenheng innebærer altså en skjønnsmessig vurdering. Dette reduserer forutberegneligheten.¹⁵⁷

Justisdepartementet påpeker i NOU 2007:16 ”Hensikten med å la domisilet være avgjørende for rettsvalgsspørsmål er at det samsvarer med personens forventninger at de aktuelle retts-spørsmålene avgjøres etter vedkommendes hjemlands rett, altså etter retten i det landet han har sterkest tilknytning.”¹⁵⁸ I tilfeller der hvor man har domisil utenfor statsborgerlandet kan det imidlertid oppstå en rettssikkerhetsrisiko, da flere tror at statsborgerlandet regulerer arvefallet.¹⁵⁹ Det kan derfor stilles spørsmål til om domisilprinsippet som lovvalgsregel samsvarer med partenes forventninger.

3.1.2 Statsborgerskapsprinsippet

Statsborgerprinsippet peker på landet hvor man har statsborgerskap som personalstatutt.¹⁶⁰ Landene som anvender statsborgerskapsprinsippet utpeker altså statsborgerlandets bakgrunnsrett for den internasjonale arverettslige tvisten.¹⁶¹

Fordelen med statsborgerskapsprinsippet er at statsborgerskap og skifte av statsborgerskap er enkelt å dokumentere.¹⁶² Statsborgerskapsprinsippet er stabilt, da det ikke medfører flere eller drastiske statuttskifter.¹⁶³

Thue sier at man anvender hjemlandets rett fordi den er i overenstemmelse med den enkeltes interesser og forventninger.¹⁶⁴ Han påpeker at de fleste tror at statsborgerlandets rett er personalstatuttet.¹⁶⁵ På dette grunnlag sier Thue følgende:

¹⁵⁷ Thue (2002) s.106

¹⁵⁸ NOU 2007:16 pkt. 18.3.1

¹⁵⁹ Thue (2002) s.106

¹⁶⁰ *ibid.* s.47

¹⁶¹ *ibid.* s.47

¹⁶² *ibid.* s.107

¹⁶³ *ibid.* s.108

¹⁶⁴ *ibid.* s.111

¹⁶⁵ *ibid.* s.111

*”Man vil da måtte innrømme at statsborgerskapet er den tilknytning som er mest i overensstemmelse med den rettsforståelse som er begrunnelsen for å anvende den personlige rett i internasjonal-privatrettslige sammenhenger.”*¹⁶⁶

Thue mener at statsborgerskapsprinsippet fremmer toleranse og respekt for fremmed rett, og at disse er grunnleggende verdier i den internasjonale privatretten.¹⁶⁷

Det kan argumenteres for om det er domisilprinsippet eller statsborgerskapsprinsippet som ivaretar en persons forventning av hva som er ens hjemlands rett på best mulig måte. Det er gode holdepunkter for å si at de fleste tror at deres hjemland er der hvor de er født, som gir uttrykk for statsborgerskapsprinsippet. På den andre siden vil de fleste som flytter fra sitt statsborgerland, flytte i den tro at de er underlagt retten i det landet de flytter til. Det kan derfor argumenteres for at både domisilprinsippet og statsborgerskapsprinsippet, gir uttrykk for en persons rettsforståelse av hva som er vedkommendes hjemlands rett.

3.1.3 Résidence Habituelle

Domisilprinsippet medfører usikkerhet på grunn av domisilbegrepets skjønnsmessige vurdering.¹⁶⁸ Haagkonferansen¹⁶⁹ innførte derfor en ny tilknytningsfaktor for personalstatuttet: résidence habituelle.¹⁷⁰ Man skulle bare forholde seg til faktum, og legge partens intensjoner mer i bakgrunnen.¹⁷¹ Slik skulle det dannes en enhetlig tilknytningsfaktor for personalstatuttet imellom landene.¹⁷²

Résidence habituelle utpeker bakgrunnsretten i det landet hvor man har sitt vanlige bosted som lovvalgsregel for internasjonale arverettslige spørsmål.¹⁷³ Med vanlig bosted sikter man til der hvor vedkommende faktisk bor, uten å tillegge vilkåret om intensjon en nærmere vur-

¹⁶⁶ Thue (2002) s.111

¹⁶⁷ ibid. s.116

¹⁶⁸ ibid. s.93

¹⁶⁹ Résidence habituelle ble introdusert gjennom Haagkonferansen om internasjonal privatrett i 1928, hvor résidence habituelle ble brukt istedenfor domisil i forbindelse med lovvalg for statløse. Thue (2002) s.94

¹⁷⁰ Thue (2002) s.93

¹⁷¹ ibid. s.103

¹⁷² ibid. s.103

¹⁷³ ibid. s.93

dering.¹⁷⁴ Den objektive karakteren av bosettingen er det avgjørende for om det foreligger *résidence habituelle*.¹⁷⁵

I norsk rett finnes det ikke noen betegnelse som skiller *résidence habituelle* fra *domisil*.¹⁷⁶ Det er hevdet i juridisk teori at *résidence habituelle* er sammenfallende med vårt *domisil*begrep.¹⁷⁷ Thue viser til at i motsetning til *domisil*, har *résidence habituelle* en sterkere ytre objektiv karakter: tyngdepunktet ligger i om man er fysisk tilstede i en stat, og at man har sitt liv der.¹⁷⁸ Thue påpeker videre at hvis *résidence habituelle* og *domisil* hadde vært sammenfallende, ville vi ikke ha hatt noe intensjonsvilkår i vårt *domisil*begrep.¹⁷⁹

Intensjonskravet er i *résidence habituelle* ikke like fremtredende, da det bare kreves en lengre tids opphold.¹⁸⁰ Det er nok med en nåværende intensjon om å oppholde seg i landet.¹⁸¹ ”Vanlig bosted” er betegnelsen som dekker *résidence habituelle* best.¹⁸²

Thue mener at dersom man tar bort intensjonsvilkåret, og baserer helhetsvurderingen av ”vanlig bosted” kun etter faktum, vil man få overraskende resultater.¹⁸³

3.1.4 Partsautonomi

Partsautonomi har tradisjonelt ikke hatt noen plass verken i norsk internasjonal arverett, eller innenfor personalstatuttet. Det har imidlertid nå i Europa blitt åpnet for partsautonomi innenfor personalstatuttområdet.¹⁸⁴

¹⁷⁴ Thue (2002) s.93

¹⁷⁵ *ibid.* s.103

¹⁷⁶ *ibid.* s.97

¹⁷⁷ *ibid.* s.101

¹⁷⁸ *ibid.* s.98

¹⁷⁹ *ibid.* s.70

¹⁸⁰ *ibid.* s.98

¹⁸¹ *ibid.* s.99

¹⁸² *ibid.* s.103

¹⁸³ *ibid.* s.105

¹⁸⁴ *ibid.* s.41

Til tross for at arverettens avtalefrihet er begrenset, kan det sies å være forsvarlig å la partene velge personalstatutt innenfor visse begrensninger.¹⁸⁵ Dette på grunn av hensynet til forutberegnelighet og arvelaters forventninger.¹⁸⁶

Thue mener at arvelater etter norsk rett ikke har rett til å foreta lovvalg i testament.¹⁸⁷ Thue mener at det faktum at partsautonomi har fått gjennomslag i noen moderne kodifikasjoner ikke er et tungt nok argument for å åpne for partsautonomi i norsk rett.¹⁸⁸ Allikevel stiller Thue seg positivt til partsautonomi på den internasjonale arverettens område.¹⁸⁹ Thue påpeker at domisilprinsippet er så sikker sedvanerett, at det må kreves lovgivning for å kunne åpne opp for partsautonomi på den norske internasjonale arverettens område.¹⁹⁰

Spørsmålet om det bør åpnes for partsautonomi i den norske internasjonale arveretten skal behandles i avhandlingens punkt 3.3.4.

3.2 Internasjonal arverett

Det grunnleggende hensyn bak arveretten er hensynet til arvelaters vilje.¹⁹¹ Videre er et viktig hensyn bak arvereglene at disse skal være forutberegnelig for arvelater. Reglene om fordeling av arv er også utformet med tanke på familiens behov.¹⁹² Arvelovutvalget viser til rettsenhet og forutberegnelighet for arvelateren som viktige hensyn innen den norske internasjonale arveretten.¹⁹³

¹⁸⁵ Thue (2002) s.41

¹⁸⁶ *ibid.* s.42

¹⁸⁷ *ibid.* s.553

¹⁸⁸ *ibid.* s.553

¹⁸⁹ *ibid.* s.552

¹⁹⁰ *ibid.* s.553

¹⁹¹ Lødrup (2008) s.37

¹⁹² *ibid.* s.27

¹⁹³ NOU 2014:1 punkt. 22.2.1

Europa Kommissjonen presenterte en grønnbok i forbindelse med forberedelsene til utformingen av uniforme regler på den internasjonale arverettens område i EU den 1. mars 2005.¹⁹⁴ Dette resulterte i forordning 650/2012.

Som tidligere nevnt, mener EU-kommisjonen at den økende mobiliteten blant mennesker over landegrenser kompliserer arvesaker, og at disse kompliseres ytterligere på grunn av medlemslandenes ulike lovvalsregler.¹⁹⁵ Mangelen på harmoniserte regler fører til forum shopping og risiko for kontradiktoriske avgjørelser.¹⁹⁶ Dette fører til lite forutberegnelige resultater og vanskeliggjør den frie bevegelsen for personer i EU.¹⁹⁷

Det som skiller arveretten fra andre rettsområder innenfor den internasjonale privatretten, er at arveretten gjelder personlige rettsforhold.¹⁹⁸ Arveretten er i hvert enkelt land et uttrykk for borgernes og statens rettskultur og rettsforestillinger.¹⁹⁹ De arverettslige reglene er svært ulike imellom landene.²⁰⁰ Grunnleggende prinsipper i den norske arveretten er blant annet pliktdelsreglene, retten til uskifte og reglene om hvem som er berettiget til å arve. Disse kan ha et helt annet innhold i andre land. Det er derfor av stor betydning for partene hvilket lands materielle rett som skal regulere tvisten.²⁰¹

På bakgrunn av de særlige hensynene som gjør seg gjeldende i arveretten har EU-kommisjonen uttalt at *”I lyset af det foregående udgør det en meget stor og kompliceret opgave at udarbejde en række fællesskabsbestemmelser vedrørende arv og testamente.”*²⁰²

¹⁹⁴ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005

¹⁹⁵ *ibid.* s.3

¹⁹⁶ Bonomi (2013) s.277 pkt.1

¹⁹⁷ *ibid.* s.277 pkt. 1

¹⁹⁸ Thue (2002) s.3

¹⁹⁹ Frantzen (2000) s.34

²⁰⁰ Thue (2002) s.505

²⁰¹ Gaarder (2002) s.22

²⁰² Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005 s.12 pkt. 8

På grunn av forskjellene i statenes materielle arverett sier EU-kommisjonen at det ikke er mulig å foreta en materiell harmonisering, og at det derfor må fokuseres på en harmonisering av lovvalgsreglene for den internasjonale arveretten.²⁰³

Den internasjonale familieretten preges også av ulike materielle regler og ulike lovvalgsregler imellom landene.²⁰⁴ Som i arveretten, medfører dette vanskeligheter ved en eventuell harmonisering. I grønnboken om lovvalg og kompetanse i skilsmisssaker uttaler EU-kommisjonen i forhold til mulige løsninger for lovvalg ved skilsmisssaker:

*”En mulighed er at lade situationen være uændret og ikke foretage retlige ændringer. Det kan indvendes, at de nævnte problemer ikke er tilstrækkelig alvorlige eller ikke opstår tilstrækkelig ofte til, at det kræver en fællesskabsindsats.”*²⁰⁵

EU-kommisjonen stiller derimot ikke spørsmål til behovet for enhetlige lovvalgsregler på det internasjonale arverettslige området. Kommisjonen anser følgelig harmonisering av den internasjonale arveretten som nødvendig.

I grønnboken om arv og testamente side 3 viser EU-kommisjonen til at det i forbindelse med internasjonalprivatrettslige spørsmål er *”...fristende at ville forsøge at finde ét enkelt tilknytningskriterium, der alene vil løse alle problemer.”* Kommisjonen påpeker så videre at *”På det arveretlige område findes der imidlertid ingen kriterier, der ikke også har ulemper.”*²⁰⁶

Som eksempel på ulemper som kan oppstå i forbindelse med arverettens ulike lovvalgsregler viser Kommisjonen i grønnboken om arv og testamente side 3 til følgende: Hvis arvelater ikke er statsborger der hvor han har domisil, kan domisilprinsippet føre til at vedkommendes eiendeler befinner seg i et annet land enn det landet hvor lovvalgsregelen utpeker bakgrunnsretten. I forbindelse med statsborgerskapsprinsippet som lovvalgsregel, sier Kommisjonen på side 4 at statsborgerlandet *”...mister til gengæld enhver begrundelse, hvis afdøde har forladt sit oprindelsesland for lang tid siden...”*.

²⁰³ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005 s.3

²⁰⁴ Thue (2002) s.295

²⁰⁵ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om lovvalg og kompetence i skilsmisssager, Bruxelles 14. 03. 2005 s.6 pkt. 3.1

²⁰⁶ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005 s.3

I forbindelse med dette stiller Kommisjonen følgende spørsmål: ”Er det således værd at forsøge at finde ét enkelt tilknytningskriterium, eller er en vis fleksibilitet at foretrække i stedet, herunder at give parterne en mulighed for at vælge?”.²⁰⁷

EU-kommisjonen konkluderer følgende:

*”Uanset hvilket tilknytningskriterium der vælges i den fremtidige fællesskabsforskrift vedrørende lovvalg, kan det ikke udelukkes, at dette kriterium i bestemte situationer ikke er særlig velegnet i lyset af, hvad de personer, der er involveret i arvesagen, med rimelighed kan forvente.”*²⁰⁸

EU-kommisjonens utsagn illustrerer at ulempene ved de ulike lovvalgsreglene i medlemslandene seg imellom er av en slik karakter at en vellykket harmonisering av lovvalgsspørsmålet ikke er mulig uten en viss grad av fleksibilitet. EU-kommisjonen vurderer derfor partsautonomi som en alternativ lovvalgsregel, for å slik gi fleksibilitet i lovvalgsreglene.²⁰⁹

I den videre besvarelsen skal avhandlingen ta stilling til hvordan forordning 650/2012 har harmonisert den internasjonale arveretten i EU.

3.3 Harmoniseringsprosjektet innen arveretten: Forordning 650/2012

3.3.1 Forordningens hensyn og anvendelsesområde

I forordningens fortale punkt 7 står det: ”Borgerne bør inden for det europæiske retlige område være i stand til på forhånd at tilrettelægge arven efter dem.” Fortalen viser til at et av de overordnede hensynene i forordningen er å sikre forutberegneligheten for partene, slik at de kan forutberegne sin arverettslige stilling. I følge fortalens punkt 7 vil dette lette den frie bevegeligheten for personer innen det indre marked.

I forordningens fortale punkt 8 står det videre:

²⁰⁷ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005 s.4

²⁰⁸ ibid. s.4

²⁰⁹ ibid. s.6

”For at nå disse mål bør bestemmelser om kompetence, lovvalg, anerkendelse eller, alt efter tilfældet, om accept, eksigibilitet og fuldbyrdelse af retsafgørelser, officielt bekræftede dokumenter og retsforlig samt om indførelsen af et europæisk arvebevis samles i denne forordning.”

Fortalens punkt 8 viser til at forordningen tar sikte på å regulere spørsmål om jurisdiksjon, lovvalg, anerkjennelse og fullbyrdelse av arverettslige rettsavgjørelser. For å lette dokumentasjonen av arverettslige rettigheter, tar forordningen sikte på å regulere anerkjennelsen av arverettslige dokumenter imellom medlemsstatene, og forordningen vil derfor innføre et europeisk arvebevis.

I fortalens punkt 9 står det:

”Denne forordnings anvendelsesområde bør omfatte alle civilretlige aspekter vedrørende arv, dvs. enhver form for overgang af goder, rettigheder og forpligtelser ved dødsfald, hvad enten det drejer sig om en viljesbestemt overførsel ved dødsdisposition eller om overgang ved arv efter loven.”

Forordningen regulerer ethvert arverettslig spørsmål som er av sivilrettslig karakter.

For å ta stilling til hvordan forordningen har harmonisert den internasjonale arveretten i EU, skal avhandlingen kun redegjøre for hovedreglene for jurisdiksjon og lovvalg.

3.3.2 Hovedreglene i forordning 650/2012

Hovedregelen for jurisdiksjon for internasjonale arverettslige tvister er artikkel 4:

”Retterne i den medlemsstat, hvor den afdøde havde sit sædvanlige opholdssted på dødstidspunktet, er kompetente til at træffe afgørelse om hele arven.”

Etter forordningen 650/2012 er *résidence habituelle* den faste jurisdiksjonsregel for internasjonale arverettslige spørsmål.

Hovedregelen for lovvalg for internasjonale arverettslige tvister er artikkel 21 paragraf 1:

”Medmindre andet er fastsat i denne forordning, er det loven i den medlemsstat, hvor den afdøde havde sit sædvanlige opholdssted på dødstidspunktet, der skal anvendes på hele arven.”

Etter forordningen 650/2012 er *résidence habituelle* den faste lovvalgsregel for internasjonale arverettslige spørsmål. Som ovenfor nevnt, er vanlig bosted betegnelsen på *résidence habituelle* i norsk rett.²¹⁰

Et spørsmål som melder seg er om forordning 650/2012 fører til en reell eller materiell harmonisering av lovvalgsreglene i EU.

Etter Lisboa-traktaten²¹¹ art. 81 har ikke EU kompetanse til å harmonisere den materielle retten i medlemslandene.²¹² Forordningen 650/2012 art. 2 lyder slik ” *Denne forordning vedrører ikke medlemsstaternes myndigheters adgang til at behandle arveretlige spørsmål.* ”. Forordningen begrenser seg derfor til de internasjonalprivatrettslige sidene av den internasjonale arveretten.

De fleste medlemslandene anvender domisilprinsippet eller statsborgerprinsippet som personalstatutt og lovvalgsregel for internasjonale arverettslige spørsmål.²¹³ *Résidence habituelle* som lovvalgsregel, vil derfor ha et annet innhold enn de tidligere lovvalgsreglene i EU.

Forordning 650/2012 fører derfor til en reell harmonisering av den internasjonale arveretten i EU.²¹⁴

Forordning 650/2012 viser til *résidence habituelle* som tilknytningsfaktor for å avgjøre både spørsmålet om jurisdiksjon og spørsmålet om lovvalg for internasjonale arverettslige tvister. Dette sikrer sammenheng i den felleseuropeiske internasjonale arveretten.

I forordningens forale punkt 23 står det følgende:

”I betragtning af de europæiske borgeres stigende mobilitet og for at sikre korrekt retspleje i Unionen og sikre en reel tilknytning mellem arven og den medlemsstat,

²¹⁰ Thue (2002) s.103

²¹¹ Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, Lisbon 13. december 2007

²¹² Bonomi (2013) s.131 (footnote pkt.1)

²¹³ Thue (2002) s.47

²¹⁴ Bonomi (2013) s.283 pkt. 2

hvor kompetencen udøves, bør denne forordning bestemme, at det generelle tilknytningskriterium for fastlæggelsen af såvel kompetence som lovvalg bør være afdødes sædvanlige opholdssted på dødstidspunktet.”

Fortalens punkt 23 viser til at anvendelsen av *résidence habituelle* som lovvalgsregel og jurisdiksjonsregel vil sikre riktige rettsavgjørelser på den internasjonale arverettens område. En mulig tolkning av hvorfor forordningen legger opp til samme tilknytningsfaktor for jurisdiksjonsspørsmålet og lovvalgsspørsmålet er at domstollandet vil komme til å anvende sin egen materielle rett.²¹⁵

Da medlemslandene har ulike materielle arverettslige regler seg imellom, vil en anvendelse av *lex foris* rett forenkle domstolens anvendelse av de materielle arverettslige reglene. Dette sikrer riktige og enklere avgjørelser, og er prosessøkonomisk.²¹⁶ Når *lex fori* anvender sin egen materielle rett, unngår man også kvalifikasjonsproblemet og problemet med *renvoi*.²¹⁷

Da de fleste statene anvender domisilprinsippet og statsborgerskapsprinsippet kan det stilles spørsmål til hvorfor *résidence habituelle* er valgt som lovvalgsregel.

Résidence habituelle er av internasjonalt opphav, og sikrer slik en autonom fortolkning av dens innhold og anvendelse.²¹⁸ En autonom helhetsvurdering vil styrke forutberegneligheten for partene.

Résidence habituelle ligger også til grunn for lovvalgsreglene i Roma I og Roma II. For eksempel i Roma I art. 4 paragraf 1 (a) er lovvalgsregelen ”...*hvor sælger har sit sædvanlige opholdssted...*”. Dette sikrer enhetlige regler på tvers av den felleseuropeiske internasjonale privatrettslige reguleringen.²¹⁹

²¹⁵ Bonomi (2013) s. 286 pkt. 10

²¹⁶ Hess (2012) s.4 pkt. 1

²¹⁷ Bonomi (2013) s.286 pkt. 10

²¹⁸ *ibid.* s.285 pkt. 6

²¹⁹ *ibid.* s. 285 pkt. 7

En grunn til at *résidence habituelle* er valgt som lovvalgsregel er at den ligger nær domisilprinsippet.²²⁰ Når man likevel ikke har valgt domisilprinsippet som lovvalgsregel i forordningen, skyldes dette at den skjønnsmessige vurderingen som domisilbegrepet inneholder fører til usikkerhet. Haagkonferansen om internasjonal privatrett fra 1928 introduserte *résidence habituelle* som lovvalgsregel for å unngå usikkerheten som den skjønnsmessige vurderingen av begrepet domisil forårsaker.²²¹

Forordningens fortale punkt 23 sier: *"For at fastlægge det sædvanlige opholdssted bør den myndighed, der behandler arvesagen, foretage en samlet vurdering..."* Dette viser til at *résidence habituelle* som lovvalgsregel også nødvendiggjør en helhetsvurdering for å fastlegge avdødes vanlige bosted.

Da *résidence habituelle* er valgt som lovvalgsregel for å unngå usikkerheten som domisilprinsippet forårsaker, blir spørsmålet om forordningens lovvalgsregel, *résidence habituelle*, gir forutsigbarhet.

Forordningen 650/2012 har ingen legaldefinisjon av *résidence habituelle*. I Europarådets resolusjon 72 fra 18. Januar 1972²²² uttaler Europarådet i punkt 10 følgende:

"The voluntary establishment of a residence and a person's intention to maintain it are not conditions of the existence of a residence or an habitual residence, but a person's intentions may be taken into account in determining whether he possesses a residence or the character of that residence."

Etter EUs definisjon av innholdet i *résidence habituelle* er ikke vilje eller intensjon et vilkår for å oppnå *résidence habituelle*. Allikevel sier Europarådet at en persons vilje kan tas i betraktning ved vurderingen. En mulig tolkning kan derfor være at *résidence habituelle* ikke unngår usikkerheten som domisilbegrepet forårsaker.

Fortalens punkt 23 står det følgende:

²²⁰ Bonomi (2013) s. 284 pkt. 3

²²¹ Thue (2002) s.94

²²² Resolution (72) 1 ON THE STANDARDISATION OF THE LEGAL CONCEPTS OF "DOMICILE" AND OF "RESIDENCE". Committee of Ministers on 18. January 1972

”...foretage en samlet vurdering af afdødes livsomstændigheder i årene forud for dødsfaldet og på dødstidspunktet under hensyn til alle relevante, faktiske forhold, især varigheden og lovligheden af afdødes tilstedeværelse i den pågældende stat samt vilkårene og baggrunden for denne tilstedeværelse. Det således fastlagte sædvanlige opholdssted bør vise en nær og stabil tilknytning til den pågældende stat under hensyntagen til denne forordnings specifikke mål.”

Fortalens punkt 23 viser til at det skal foretas en autonom vurdering av hva som er avdødes vanlige bosted. En autonom vurdering imellom statene vil sikre forutsigbarheten.²²³

Etter forordningen er vanlig bosted det eneste tilknytningskriteriet som er relevant for å komme frem til den arverettslige lovvalgsregelen. Å begrense helhetsvurderingen av lovvalgsspørsmålet til et tilknytningskriterium fremmer forutsigbarheten.

Ser man *résidence habituelle* i forhold til domisilprinsippet, angir domisilprinsippet faktisk opphold og intensjon om å forbli der hvor du er som to tilknytningskriter for å komme frem til lovvalgsregelen for internasjonale arverettslige spørsmål.²²⁴ Videre er domisilprinsippets innhold ulikt fra land til land.²²⁵ *Résidence habituelle* gir derfor en større grad av forutsigbarhet for internasjonale arverettslige spørsmål.

Det ser derfor ut til at *résidence habituelle* gir forutsigbarhet i den internasjonale arveretten i EU. Den forutsigbarheten som *résidence habituelle* gir, kan videre tale som et argument for harmonisering av norsk internasjonal arverett mot forordning 650/2012.

3.3.3 Unntaksregelen i forordning 650/2012

Artikkel 21 paragraf 2 gir uttrykk for unntaksregelen fra hovedregelen om *résidence habituelle*:

”Fremgår det undtagelsesvis af alle sagens omstændigheder, at den afdøde på dødstidspunktet havde en klart tættere tilknytning til en anden stat end den, hvis lov vil fin-

²²³ Bonomi (2013) s.285 pkt. 6

²²⁴ Thue (2002) s.62

²²⁵ *ibid.* s.62

de anvendelse i henhold til stk. 1, er det loven i denne anden stat, der skal anvendes på arven.”

Unntaksregelen gir en ytterligere fleksibilitet i lovvalgsreglene.²²⁶ Som ovenfor nevnt, er forordningens jurisdiksjonsregel og lovvalgsregel utformet slik at lex fori skal kunne anvende sin egen materielle rett i internasjonale arverettslige spørsmål. Unntaksregelen ser derimot ut til å medføre at lex fori ikke har adgang til å anvende sin egen bakgrunnsrett.

Et spørsmål som melder seg er derfor i hvilken grad en part etter forordningen 650/2012 kan påberope seg en anvendelse av unntaksregelen?

Bonomi hevder at anvendelsen av unntaksregelen kun skal skje i eksepsjonelle tilfeller.²²⁷ Ordlyden i art. 21 paragraf 2 sier at unntaksregelen får anvendelse dersom avdøde hadde en ”klart” nærmere tilknytning til et annet land. I Roma I forordningen art. 4 paragraf 3 sies det at unntaksregelen kun får anvendelse dersom den skadevoldende handling hadde en ”åpenbar” nærmere tilknytning. En mulig tolkning er derfor at en ”klart” nærmere tilknytning gir større adgang for anvendelse av unntaksregelen enn en ”åpenbar” nærmere tilknytning i Roma I.

I fortalen til forordning 650/2012 punkt 25 sies det *”Den klart tætteste tilknytning bør dog ikke anvendes som en subsidiær tilknytningsfaktor, hver gang fastlæggelse af den afdødes sædvanlige opholdssted på død tidspunktet viser sig at være kompleks.”* En naturlig språklig forståelse av ordlyden vil imidlertid ikke kunne tolkes slik at unntaksregelen er begrenset til kun eksepsjonelle tilfeller.

En mulig tolkning er derfor at det ikke skal mye til for en anvendelse av unntaksregelen for internasjonale arverettslige spørsmål. Denne mulige tolkningen taler for at unntaksregelen gir så stor fleksibilitet, at dette svekker forutberegneligheten i lovvalgsreglene for den internasjonale arveretten.

²²⁶ Bonomi (2013) s. 290 pkt. 21

²²⁷ ibid. s. 292 pkt.24

Arvelovsutvalgets kommentarer i NOU 2014:1 i tilknytning til unntaksregelen i forordning 650/2012 støtter denne mulige tolkningen: *”Et unntak basert på «nærmeste tilknytning» innebærer en langt mer uklar og skjønnsmessig regel enn om det bare er kriteriet vanlig bosted som er avgjørende.”*²²⁸

Etter denne mulige tolkningen kan man derfor stille spørsmål til i hvilken grad unntaksregelen i forordning 650/2012 skiller seg fra den individualiserende metode?

Unntaksregelen viser til at dersom ”alle sakens omstendigheter” viser til at avdøde hadde en nærmere tilknytning til et annet land, vil dette landet komme til anvendelse på det arverettslige spørsmål. Dersom man tolker ”alle sakens omstendigheter” slik at alle tilknytningskriterier som et rettsforhold har til ulike land, er relevante for helhetsvurderingen, vil unntaksregelen ikke skille seg vesentlig fra den individualiserende metode.

Avhandlingen har ovenfor vist til en mulig tolkning av at Høyesterett uttalelser tilsier at faste lovvalgsregler skal anvendes fremfor den individualiserende metode. Dersom forordning 650/2012 åpner for en anvendelse av unntaksregelen til fortrenghet for *résidence habituelle* i stor grad, vil dette svekke forutsigbarheten.

Etter denne mulige tolkningen bør man derfor ved en eventuell harmonisering av norsk internasjonal arverett mot forordning 650/2012, unnlate å harmonisere unntaksregelen i art. 21 paragraf 2.

På den andre siden viser uttalelsene av Høyesterett i avsnitt 34 i bokhandlerdommen til at Høyesterett ønsker rettsenhet med EUs lovvalgsregler. Dersom hensynet til rettsenhet med EU er tyngre enn hensynet til forutsigbarhet for parten, kan dette tale for å harmonisere norsk internasjonal arverett mot hele reguleringen for spørsmål om jurisdiksjon og lovvalg i forordning 650/2012.

²²⁸ NOU 2014:1 pkt. 22.2.3.1

3.3.4 Partsautonomi etter forordning 650/2012

Forordningens artikkel 22 paragraf 1 gir avdøde adgang til selv å utpeke retten i det landet der vedkommende er statsborger som den anvendelige retten på de arverettslige spørsmål som måtte reise seg i tilknytning til behandlingen av vedkommendes dødsbo:

”En person kan vælge, at det er loven i den medlemsstat, hvor den pågældende er statsborger på det tidspunkt, hvor valget træffes, eller på dødstidspunktet, der skal anvendes ved behandlingen af hele arven efter vedkommende.”

Dersom avdøde velger statsborgerlandets materielle rett til å regulere hans dødsbo, gir forordningens artikkel 5 paragraf 1 avdøde adgang til å velge at statsborgerlandet også skal ha jurisdiksjon ved hans dødsbo:

”Når den lov, som den afdøde har valgt til at finde anvendelse på arven efter sig i henhold til artikel 22, er en medlemsstats lov, kan de berørte parter aftale, at en ret eller retterne i denne medlemsstat, skal have enekompetence til at træffe afgørelse om ethvert arvespørgsmål.

Forordningens regler om partsautonomi er som lovvalgsregelen og jurisdiksjonsregelen, utformet slik at lex fori får anvende sin egen materielle rett ved internasjonale arverettslige spørsmål. Det ser ut til at forordningen legger stor vekt på hensynet til en forenkling av domstolens anvendelse.

Muligheten til å kunne velge statsborgerlandets rett er en betydelig fordel hvis arvelater har arvinger, eiendom eller formue i statsborgerlandet. Arvelovutvalget påpeker i NOU 2014:1 at forordningens adgang til partsautonomi vil gi arvelater en god forutsigbarhet når det gjelder å finne ut hvilket lands rett som vil komme til anvendelse på hans dødsbo.²²⁹

Artikkel 22 paragraf 1 er en forlengelse av testasjonsfriheten. Da noen lands materielle rett baserer seg på legalarv²³⁰, vil partsautonomi imidlertid kunne stride imot enkelte staters mate-

²²⁹ NOU 2014:1 pkt. 22.2.3.2

²³⁰ Legalarv vil si arv som følger etter loven. Legalarven fordeler arven etter slektskap eller ekteskap, i motsetning til testasjonsarv, hvor testator får større frihet til å velge hvem som skal arve hans formue. Thue (2002) s.507-508

rielle regulering.²³¹ Det er derfor en fare for at noen av statene ikke vil anerkjenne partsautonomien.²³² Som ovenfor vist til i avhandlingen, er det ikke adgang til partsautonomi i den norske internasjonale arveretten.

Spørsmålet blir derfor om man ved en eventuell harmonisering av norsk internasjonal arverett mot forordning 650/2012 også burde anerkjenne partsautonomi, til tross for at avdøde ved et valg av fremmede rettsregler vil kunne omgå norske arverettslige prinsipper.

I norsk rett er testasjonsfriheten begrenset av livsarvingenes pliktdel, arvingens barns forloddskrav og gjenlevende ektefelles minstearv.²³³ Ved et rettskomparativt blikk på andre land, ser man at pliktdelen i norsk rett er meget vidtgående.²³⁴

På den andre siden foreslår arvelovutvalget i NOU 2014:1 å nedsette pliktdelen.²³⁵ Dette tyder på at den vidtgående pliktdelen er gjenstand for revisjon.

Forordningens artikkel 22 begrenser seg til valget av statsborgerlandets rett. Partsautonomien kan derfor sies å være svært begrenset. Dersom en innvandrers etablerer vanlig bosted i Norge, og deretter vil velge hans statsborgerlands rett til å regulere hans dødsbo, er det ingen holdpunkter som taler for at man skal påtvinge vedkommende en bruk av våre norske arverettslige verdier.

Selv om man forsøker å omgå grunnleggende arverettslige prinsipper ved å skifte vanlig bosted, eller ved å gjøre et valg av statsborgerlandets rett, vil man etter domisilprinsippet i norsk rett kunne omgå de samme arverettslige prinsippene ved å etablere domisil i et annet land. Risikoen for omgåelse av arverettslige prinsipper vil derfor foreligge selv om man harmoniserer norsk internasjonal arverett mot forordningen.

²³¹ Bonomi (2013) s. 302 -303 pkt. 11

²³² *ibid.* s. 304 pkt. 14

²³³ NOU 2014:1 pkt. 16.1

²³⁴ Frantzen (2000) s.302

²³⁵ NOU 2014:1 pkt. 16.5.2

Det er et grunnleggende internasjonalprivatrettslig prinsipp at statene må akseptere at deres materielle rett må stå til side dersom lovvalgsregelen utpeker fremmed rett for den foreliggende tvisten.²³⁶ Ved en eventuell harmonisering mot forordning 650/2012, bør derfor norsk rett harmonisere forordningens bestemmelser om partsautonomi, til tross for at man ved et valg av fremmede rettsregler vil kunne omgå norske arverettslige prinsipper.

Avhandlingen skal videre drøfte i hvilken grad det foreligger rettslig grunnlag for harmonisering av norske lovvalgsregler for arverettslige spørsmål mot de felleseuropeiske lovvalgsreglene i forordning 650/2012.

4 Rettslig grunnlag for harmonisering av norske lovvalgsregler for arverettslige spørsmål

4.1 Rettslig grunnlag for harmonisering i rettspraksis

Som allerede nevnt i avhandlingen, kommer det frem av bokhandler-dommen avsnitt 34 at det er to forutsetninger for anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler i norsk internasjonal privatrett. For det første må det ikke foreligge en klar lovvalgsregel i norsk rett. For det andre må den felleseuropeiske lovvalgsregelen ikke avvike fra norsk lovregulering.

Det ser ut til at forutsetningene som Høyesterett oppstiller for anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler i norsk rett, er at dersom en felleseuropeisk lovvalgsregel skal kunne anvendes i norsk rett, må den ikke være i strid med klare og etablerte norske lovvalgsregler. Det foreligger ikke et krav om at den norske lovvalgsregelen skal ha hjemmel i lov.

Forutsetningene som Høyesterett oppstiller i rettspraksis kan sies å gjenspeile samspillet mellom domstolens og lovgivers rettskapende virkning. Maktfordelingslæren går ut på at det er lovgivers oppgave å lage lov.²³⁷ Domstolen er derfor varsom når det gjelder å oppstille gene-

²³⁶ Cordero-Moss (2013) s.84

²³⁷ Eckhoff (2001) s.210

relle retningslinjer, for å slik unngå å opptre som lovgivere.²³⁸ Høyesterett oppstiller derfor en forutsetning om at de felleseuropeiske lovvalgsreglene ikke skal stride mot etablerte norske lovvalgsregler, for å slik tilpasse sine avgjørelser til det omliggende regelverk som foreligger på den internasjonale privatrettens område.²³⁹

Spørsmålet som melder seg er derfor om forutsetningene for anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler i norsk rett foreligger på den norske internasjonale arverettens område?

Da forordning 650/2012 har valgt at *résidence habituelle* skal være lovvalgsregelen for internasjonale arverettslige spørsmål, til tross for at domisilprinsippet er blitt anvendt av mange av medlemsstatene, er det klart at *résidence habituelle* og domisilprinsippet ikke er samsvarende.

Avhandlingen viser ovenfor til at forordningens helhetsvurdering av hva som er avdødes *résidence habituelle* skiller seg fra helhetsvurderingen av hva som er avdødes domisil i norsk rett, da vilkåret om intensjon ikke er relevant ved vurderingen av hva som er avdødes *résidence habituelle*.²⁴⁰

Videre har *résidence habituelle* som lovvalgsregel en sterkere ytre objektiv karakter, da tyngdepunktet ligger i om vedkommende er fysisk tilstede i en stat.²⁴¹ I domisilprinsippet ligger tyngdepunktet i vedkommendes intensjon om å ville ha det landet som man flytter til som sitt hjemland.²⁴²

Det kan derfor konkluderes med at lovvalgsregelen *résidence habituelle* i forordning 650/2012 ikke er forenelig med domisilprinsippet i norsk rett.

Bestemmelsen om partsautonomi i forordning 650/2012 gir avdøde adgang til selv å utpeke retten i det landet der vedkommende er statsborger som den anvendelige retten på de arverettslige spørsmål som måtte reise seg i tilknytning til behandlingen av vedkommendes døds-

²³⁸ Eckhoff (2001) s.207

²³⁹ *ibid.* s.210

²⁴⁰ Thue (2002) s.93

²⁴¹ *ibid.* s.98

²⁴² *ibid.* s.76

bo. Da avdøde kan velge at statsborgerlandets rett skal regulere hans dødsbo istedenfor avdødes siste domisil, vil en adgang til partsautonomi endre domisilprinsippet som lovvalgsregel i norsk rett.

Det kan derfor konkluderes med at partsautonomi etter forordning 650/2012 ikke er forenelig med domisilprinsippet i norsk internasjonal arverett.

Etter norsk sikker sedvanerett er domisilprinsippet den faste lovvalgsregelen i norsk internasjonal arverett.²⁴³ Eckhoff karakteriserer domisilprinsippet som en fast lovvalgsregel.²⁴⁴ I NOU 2014:1 bekrefter Justisdepartementet at *”Den sedvanerettslige regelen er at arvereglene i den staten der arvelateren hadde sitt siste domisil, skal anvendes”*.²⁴⁵

I Rt. 1918 II s.60 konstaterer Høyesterett *”...at i Norge gjælder ikke nationalitets- men domicilprincippet”*.²⁴⁶ I joint account-dommen Rt.1995 s.1415 viser Høyesterett til at domisilprinsippet er den faste lovvalgsregelen for internasjonale arverettslige spørsmål: *Også dette ville lede til anvendelse av norsk rett, idet D hadde domisil i Norge da han døde.*²⁴⁷

En undersøkelsene av relevant norsk internasjonal arverettslig rettspraksis viser at den individualiserende metode ikke er blitt anvendt som unntaksregel for domisilprinsippet ved internasjonale arverettslige spørsmål. Domisilprinsippet er derfor en svært klar lovvalgsregel i norsk rett.

Da domisilprinsippet gir uttrykk for en klar lovvalgsregel, kan det stilles spørsmål til om Høyesterettsuttalelsene om harmonisering gjelder med samme tyngde på den internasjonale arverettens område som på de kommersielle områdene.

Avhandlingen viser ovenfor til en mulig tolkning av at Høyesteretts uttalelser i bokhandlerdommen gir uttrykk for at den tidligere anvendelsen av den individualiserende metode som

²⁴³ Thue (2002) s. 510

²⁴⁴ Eckhoff (2001) s.295

²⁴⁵ NOU 2014:1 pkt. 22.1.2

²⁴⁶ Rt.1918 II s.60 s.62

²⁴⁷ Rt.1995 s.1415 s.1421

unntaksregel var uheldig, da det skulle lite til for en anvendelse av unntaksregelen. Denne mulige tolkningen taler for at Høyesterett ønsker å presisere at fastere lovvalgsregler, enten de er europeiske eller norske, har forrang ovenfor den individualiserende metode.

Da domisilprinsippet gir uttrykk for en klar lovvalgsregel i norsk internasjonal arverett, og den individualiserende metode ikke anvendes på den internasjonale arverettens område, ser det ut til at Høyesterettsuttalelsene ikke gjelder med samme tyngde for internasjonale arverettslige spørsmål som for mer kommersielle spørsmål.

Det kan derfor konkluderes med at det er en begrenset adgang til en analogisk eller indirekte anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler etter forutsetningene i rettspraksis.

Høyesteretts uttalelser i bokhandler-dommen avsnitt 34 om hensynet til behovet for rettsenhet med EU-landene kan imidlertid tjene som et argument for en fremtidig harmonisering av den norske internasjonale arveretten mot forordning 650/2012.

Et arvelovutvalg ble oppnevnt den 15. april 2011 ved kongelig resolusjon til å fremme et forslag til en ny arvelov.²⁴⁸ Spørsmål om internasjonal arverett ligger under arvelovutvalgets mandat. Utvalgets innstilling blir derfor en viktig rettskildefaktor for spørsmålet om en eventuell fremtidig harmonisering av den norske internasjonale arveretten.

Avhandlingen skal nå redegjøre for forslaget til den nye arveloven hva angår internasjonale arverettslige spørsmål. Spørsmålet blir om man kan forvente en fremtidig harmonisering av norsk internasjonal arverett mot de felleseuropeiske arverettslige lovvalgsreglene i forordning 650/2012.

4.2 En fremtidig harmonisering av den norske internasjonale arveretten?

²⁴⁸ NOU 2014:1 Ny arvelov.

4.2.1 Hensyn bak forslaget til regler på den internasjonale arverettens område

I NOU 2014: 1 om ny arvelov uttaler arvelovutvalget følgende: *”Når rettsvalgsreglene er like i mange stater, blir det langt enklere for alle involverte å planlegge arveoppgjør...”*²⁴⁹ Arvelovutvalget viser til at enhetlige lovvalgsregler vil styrke forutberegneligheten, og at forutberegnelighet for arvelater er viktig ved utformingen av norske internasjonale arverettslige regler.

Arvelovutvalget sier videre:

*”Også om vi ser bort fra de nordiske statene, er det stor mobilitet mellom Norge og EU-statene. Av hensyn til den internasjonale enhetsløsningen vil det være av stor betydning om vi kan få regler om internasjonal skiftekompetanse og rettsvalg som i store trekk samsvarer med reglene i EU-forordningen.”*²⁵⁰

Arvelovutvalget mener at hensynet til rettsenhet med EU-landene er av stor betydning for norsk internasjonal arverett.

4.2.2 Forslag til hovedregler for jurisdiksjon og lovvalg

Arvelovutvalget foreslår hovedregelen for lovvalg i den nye arveloven slik:

§68. Rettsvalg

*Hvis arvelateren ikke har bestemt noe annet etter §69, skal arveretten i den staten der arvelateren hadde sitt vanlige bosted, anvendes.*²⁵¹

Arvelovutvalget foreslår at vanlig bosted skal være lovvalgsregelen for internasjonale arverettslige spørsmål i norsk rett.²⁵² Med vanlig bosted sikter arvelovutvalget til *résidence habituelle* som lovvalgsregel.²⁵³

Avhandlingen viser ovenfor til at *résidence habituelle* gir mer forutsigbarhet enn domisilprinsippet, da *résidence habituelle* som lovvalgsregel angir kun et tilknytningskriterium for vurde-

²⁴⁹ NOU 2014:1 pkt. 22.2.1

²⁵⁰ *ibid.* pkt. 22.2.1

²⁵¹ *ibid.* pkt. 25

²⁵² *ibid.* pkt. 22.2.3.1

²⁵³ *ibid.* pkt. 22.1.3

ringen av hva som er avdødes vanlige bosted. Forutberegneligheten styrkes ytterligere ved at helhetsvurderingen skal foretas etter en autonom fortolkning.

Det ser ut til at en harmonisering mot forordningens lovvalgsregel, *résidence habituelle*, vil gi mer forutsigbarhet for norske internasjonale arverettslige spørsmål.

Utvalget begrunner valget av *résidence habituelle* med følgende:

*”...det er stor mobilitet mellom Norge og EU-statene. Det er lite som tyder på at mobiliteten vil bli mindre fremover. Forutberegneligheten vil derfor styrkes ved at det velges samme tilknytningskriterium som i EU-forordningen.”*²⁵⁴

Skiftelovutvalget avga i 2007 sin innstilling i NOU 2007: 16 om forslag til ny skiftelovgivning. I lovforslagets §1-4 (1) foreslo skiftelovutvalget at jurisdiksjonsspørsmålet skulle avgjøres etter der hvor avdøde hadde sitt siste domisil.²⁵⁵

I tilknytning til skiftelovutvalgets forslag i §1-4 (1) sier arvelovutvalget følgende:

*”For å unngå situasjoner der det ikke kan kreves skifte i noen stat, eller der det kan kreves skifte i flere stater, er det hensiktsmessig å ha samme hovedregel om skiftekompetanse i Norge som i EU-statene. Utvalget foreslår derfor en hovedregel om at det kan skiftes i Norge dersom avdøde hadde sitt siste vanlige bosted i Norge.”*²⁵⁶

Arvelovutvalget foreslår derfor at *résidence habituelle* skal være hovedregelen for spørsmål om jurisdiksjon i internasjonale arverettslige saker.

Til tross for skiftelovutvalgets forslag om å anvende avdødes siste domisil som tilknytningsfaktor for jurisdiksjonsspørsmålet, foreslår arvelovutvalget å harmonisere forordningens regel om jurisdiksjon for norske internasjonale arverettslige spørsmål. Dette tyder på at arvelovutvalget mener at det er svært viktig å harmonisere den norske internasjonale arveretten mot forordning 650/2012.

²⁵⁴ NOU 2014:1 pkt. 22.2.3.1

²⁵⁵ NOU 2007:16 pkt.0 kapittel 1

²⁵⁶ NOU 2014:1 pkt. 22.2.2

Som et viktig hensyn bak valget av résidence habituelle som lovvalgsregel for norske internasjonale arverettslige spørsmål viser arvelovutvalget til følgende:

*”Et annet hensyn som taler for å velge vanlig bosted som tilknytningskriterium, er at utvalget som nevnt ovenfor foreslår at det som hovedregel skal skiftes i Norge dersom avdøde hadde sitt siste vanlige bosted i Norge. Med samme kriterium for skiftekompensasjon og rettsvalg forenkles skiftebehandlingen. Hovedregelen blir da at i de tilfellene der det skiftes i Norge, skal norsk arverett anvendes.”*²⁵⁷

Uttalelsene viser til at arvelovutvalget ønsker å gi både jurisdiksjonsregelen og lovvalgsregelen for internasjonale arverettslige spørsmål den samme tilknytningsfaktor, for å slik utpeke et land til å ha jurisdiksjon og til å være den anvendelige bakgrunnsretten for avdødes dødsbo. Utvalget påpeker at dette vil forenkle skiftebehandlingen.

Arvelovutvalget legger altså til rette for at lovvalgsregelen og jurisdiksjonsregelen, på samme måte som forordning 650/2012, skal føre til en anvendelse av lex foris materielle rett.

4.2.3 Unntaksregel for norske internasjonale arverettslige spørsmål

Avhandlingen har ovenfor argumentert for en mulig tolkning av at det skal lite til for en anvendelse av unntaksregelen i forordning 650/2012, og at dette gir så stor fleksibilitet at unntaksregelen svekker forutsigbarheten i lovvalgsregelen résidence habituelle.

I tilknytning til unntaksregelen sier arvelovutvalget følgende:

*”Et unntak basert på «nærmeste tilknytning» innebærer en langt mer uklar og skjønnsmessig regel enn om det bare er kriteriet vanlig bosted som er avgjørende. Utvalgets generelle utgangspunkt er at det er formålstjenlig med enkle og klare regler, og dette gjelder også for den internasjonale privatretten.”*²⁵⁸

Arvelovutvalget har derfor valgt å ikke harmonisere unntaksregelen i forordning 650/2012 i forslaget til den nye arveloven.

²⁵⁷ NOU 2014:1 pkt. 22.2.3.1

²⁵⁸ ibid. pkt. 22.2.3.1

Unntaksregelen i forordning 650/2012 kan føre til at lex fori er avskåret fra å anvende sin egen materielle rett på det internasjonale arverettslige spørsmål. Dersom forslaget til den nye arveloven på den internasjonale arverettens område blir lovfestet, vil man i norsk rett legge enda bedre til rette for en anvendelse av lex foris materielle rett for internasjonale arverettslige spørsmål enn forordning 650/2012.

Avhandlingen har ovenfor argumentert for at unntaksregelen i forordning 650/2012 ikke avviker i stor grad fra den individualiserende metode. Da arvelovutvalget har valgt å ikke harmonisere unntaksregelen i forordning 650/2012, kan dette tyde på at arvelovutvalget mener at en anvendelse av den individualiserende metode er uheldig ved internasjonalprivatrettslige spørsmål. Det ser videre ut til at arvelovutvalget ønsker å avstå fra en hvilken som helst form for anvendelse av den individualiserende metode i norsk internasjonal arverett.

4.2.4 Forslag til partsautonomi

Ettersom arvelovutvalget foreslår at den nye lovvalsregelen for internasjonale arverettslige spørsmål er avdødes vanlige bosted, foreslår utvalget videre en adgang til partsautonomi:

§69 Valgadgang

*(1) En arvelater kan bestemme at retten til arv etter ham eller henne skal avgjøres etter retten i den staten der han eller hun var statsborger enten da bestemmelsen ble gjort eller ved sin død. Rettsvalget skal være uttrykkelig og i testaments form.*²⁵⁹

Arvelovutvalget begrunner dette med at ”En slik valgadgang gir arvelateren god forutsigbarhet med hensyn til hvilken stats rett som kommer til anvendelse.”²⁶⁰.

Skiftelovutvalget foreslår i lovforslaget til ny skiftelovgivning §1-4 (2) at hvis avdøde ved sin død ikke hadde fast bosted her i landet, og det ikke kan kreves skifte i det landet hvor avdøde hadde domisil, kan formue i utlandet skiftes i Norge dersom avdøde var norsk statsborger.²⁶¹

²⁵⁹ NOU 2014:1 pkt. 25

²⁶⁰ ibid. pkt. 22.2.3.2

²⁶¹ NOU 2007:16 pkt.0 kapittel 1

I tilknytning til dette påpeker arvelovutvalget at forordning 650/2012 gir adgang for at arvelater kan foreta et valg av at statsborgerlandet skal ha jurisdiksjon ved hans dødsbo dersom avdøde har valgt statsborgerlandet til å være bakgrunnsretten ved hans dødsbo.²⁶²

I tilknytning til skiftelovutvalgets forslag til at formuen i utlandet ”kan” skiftes i Norge dersom avdøde var norsk statsborger sier arvelovutvalget følgende:

*”En mer dynamisk og fleksibel vurdering av hvor det skal skiftes, kan også være hensiktsmessig i norsk rett. Utvalget er derfor kommet til at ordet kan bør strykes i bestemmelsen.”*²⁶³

Arvelovutvalget foreslår derfor å harmonisere forordningens regel om partsautonomi, og legger videre til rette for at avdøde kan velge at statsborgerlandet skal ha jurisdiksjonsmyndighet, dersom avdøde velger at statsborgerlandets materielle rett skal regulere hans dødsbo.

Arvelovutvalget legger slik til rette for at lex fori skal kunne anvende sin egen materielle rett dersom arvelater velger at statsborgerlandet skal regulere hans dødsbo. Det ser ut til at arvelovutvalget tar sikte på å utforme reglene på den norske internasjonale arverettens område på den samme måten som forordning 650/2012.

4.2.5 Hensynet til behovet for rettsenhet

Spørsmålet som melder seg er dersom man harmoniserer den norske internasjonale arveretten, kan oppnå en fullstendig rettsenhet med de felleseuropeiske internasjonale arverettslige reglene i forordning 650/2012.

I NOU 2014:1 uttaler arvelovutvalget: *”Norge kan heller ikke, uten å være EU-medlem, delta i et felles system for anerkjennelse og fullbyrdelse av avgjørelser og heller ikke i en ordning med et felleseuropeisk arvebevis.”*²⁶⁴

²⁶² NOU 2014:1 pkt. 22.2.2

²⁶³ ibid. pkt. 22.2.2

²⁶⁴ ibid. pkt. 22.2.1

Da Norge ikke er medlem av EU vil rettsenheten ved en eventuell harmonisering av den norske internasjonale arveretten mot forordning 650/2012 kunne være begrenset. Norske rettsavgjørelser kan risikere å ikke bli anerkjent og fullbyrdet i andre EU-land, videre vil Norge ikke kunne ta del i en felles ordning av et felleseuropeisk arvebevis.

I grønnboken om arv og testamente sier EU-kommisjonen:

”Hvis der fastsettes harmoniserte regler om lovvalg og kompetence, vil den gensidige tillid til de fremtidige rettsforskrifter blive meget stor og derved gøre det overflødig at bevare de midlertidige foranstaltninger for gensidig anerkendelse og fuldbyrdelse af domme.”²⁶⁵

En mulig tolkning av EU-kommisjonens uttalelser viser til at selv om Norge ikke er medlem i EU, vil en harmonisering av norsk internasjonal arverett mot forordning 650/2012 kunne lette anerkjennelsen og fullbyrdelsen av norske arverettslige rettsavgjørelser i EU.

I grønnboken om arv og testamente påpeker EU-kommisjonen at: *”Beviset for arvingers status som sådan varierer afhængig af det enkelte retssystem.”²⁶⁶* EU-kommisjonen sier derfor at det vil være av stor betydning for arvingene at de kan fastslå deres rettigheter. EU-kommisjonen sier så: *”Hvis der findes harmoniserte lovvalgsregler, er det muligt at indføre et arvebevis, der har samme virkning i hele Fællesskabet. Dette vil unægtelig udgøre en fordel.”²⁶⁷*

Da Norge ikke kan ta del i et felleseuropeisk arvebevis, vil dette kunne komplisere fastleggelsen av arvingers rettigheter dersom det arverettslige spørsmål har tilknytning til Norge og EU. Det ville derfor ha vært en betydelig fordel om EU åpner opp for at også Norge kan ta del i ordningen av et felleseuropeisk arvebevis.

Spørsmålet som reiser seg er om man kan forvente en fremtidig harmonisering av norsk internasjonal arverett mot de felleseuropeiske arverettslige lovvalgsreglene i forordning 650/2012.

²⁶⁵ Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grønbog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005 s.10

²⁶⁶ *ibid.* s.11

²⁶⁷ *ibid.* s.11

Arvelovutvalget har foreslått lovvalgsregler og jurisdiksjonsregler for den norske internasjonale arveretten som samsvarer i høy grad med reglene i forordning 650/2012. Hvis dette blir godtatt som fremtidig lovgivning, vil dette innebære en omfattende harmonisering av den norske internasjonale arveretten mot forordning 650/2012.

Det ser ut til at vurderingene og uttalelsene fra arvelovutvalget er klare og begrunnet i flere hensyn. Videre er forslaget til de nye internasjonale arverettslige reglene redegjort for i en omfattende utredelse. Det kan derfor konkluderes med at arvelovutvalget ønsker å harmonisere den norske internasjonale arveretten mot forordning 650/2012. Dette er derfor et sterkt argument for en harmonisering av norsk internasjonal arverett mot forordning 650/2012.

Mye taler for at den internasjonale arveretten vil bli harmonisert mot forordning 650/2012.

Det er imidlertid opp til lovgiver å bestemme om det skal lovfestes lovvalgsregler for den internasjonale arveretten, videre om disse, som foreslått av arvelovsutvalget, skal være i samsvar med de felleseuropeiske lovvalgsreglene i forordning 650/2012.

5 Konklusjon

Det kan konkluderes med at Høyesterettsuttalelsene i Rt.2006 s.1008, bokhandler-dommen og krigsforbryter-dommen gir felleseuropeiske lovvalgsregler stor relevans i norsk rett.

Høyesterettsuttalelsene er imidlertid knyttet til det kommersielle og det erstatningsrettslige internasjonalprivatrettslige rettsområde. Det er usikkert om uttalelsene om harmonisering med felleseuropeiske lovvalgsregler også gjelder med samme tyngde på rettsområder som er preget av andre hensyn enn kommersielle og sivilt erstatningsrettslige.

Høyesterett har gitt uttrykk for at det er ønskelig med rettsenhet med de felleseuropeiske internasjonalprivatrettslige reglene. Høyesterett har ikke selv gitt uttrykk for at denne harmoniseringen bør begrenses til det kommersielle området. Som det fremgår av drøftelsene over er min vurdering at harmonisering også vil være fordelaktig utenfor de rent kommersielle feltene, som for arverettslige spørsmål. Også arvelovutvalget har gitt uttrykk for dette i NOU 2014:1 om forslag til ny arvelov.

Til tross for at det er en stor mangel på lovfestede lovvalgsregler i norsk rett, foreligger det klare ulovfestede lovvalgsregler på mange rettsområder. Høyesterett har i de nevnte rettsavgjørelsene tatt eksplisitt forbehold for harmonisering der det foreligger avvikende, klare norske lovvalgsregler. En slik tilnærming er også i tråd med forbeholdet mellom domstolene og lovgiver som rettsskapende virksomheter. Det kan derfor konkluderes med at det er en begrenset adgang til en analogisk eller indirekte anvendelse av felleseuropeiske lovvalgsregler etter Høyesteretts uttalelser.

Det er registrert 78 500 innvandringar til Norge og 31 200 utvandringar fra Norge i 2012.²⁶⁸ I 2012 var 58 prosent av de som innvandret til Norge statsborgere av medlemsland i EU.²⁶⁹ Vi står derfor ovenfor et økende antall internasjonale arverettslige tvister i fremtiden. Da en stor del av den norske utvandringen og innvandringen skjer til og fra medlemsland i EU, medfører dette et sterkt behov for rettsenhet av norske internasjonale arverettslige lovvalgsregler med lovvalgsreglene i forordning 650/2012.

Hvis lovgiver velger å lovfeste domisilprinsippet som norsk internasjonal arverettslig lovvalgsregel vil dette fra norsk side være et hinder for fri flyt for personer i det indre marked. Internasjonale arverettslige tvister med tilknytning til Norge og EU vil bli kompliserte. Dette reduserer forutsigbarheten for arvelater betraktelig. På grunn av dette er det i stor grad ønskelig med enhetlige lovvalgsregler i norsk internasjonal arverett med de felleseuropeiske arverettslige lovvalgsreglene i forordning 650/2012.

Det gjenstår å se om lovgiver vil lovfeste harmoniserte lovvalgsregler som samsvarer med lovvalgsreglene i forordning 650/2012 på den norske internasjonale arverettens område.

²⁶⁸ Statistisk sentralbyrå (2013)

²⁶⁹ *ibid.*

6 Litteraturliste

Juridisk teori

Bøker

- Bonomi (2013) Bonomi, Andrea & Patrick Wautelet & Ilaria Pretelli. *Le droit européen des successions, Commentaire du Règlement n° 650/2012 du 4 juillet 2012*. Groupe Larcier s.a. Éditions Bruylant. Bruxelles, 2013.
- Cordero-Moss (2013) Cordero-Moss, Giuditta. *Internasjonal privatrett på formuerettens område*. 1. utg. Oslo, 2013.
- Eckhoff (2001) Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*. 5. utg ved Jan E. Helgesen. Oslo, 2001.
- Frantzen (2000) Frantzen, Torstein. *Arveoppgjør ved internasjonale ekteskap: Studier i norsk internasjonal privatrett med særlig vekt på gjenlevende ektefelles rettsstilling*. 1. utg. Bergen, 2000. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2002.
- Gaarder (2002) Gaarder, Karsten. *Gaarders innføring i internasjonal privatrett*. 3. utg ved Hans Petter Lundgaard. Oslo, 2002.
- Lødrup (2008) Lødrup, Peter. *Arverett*. 5. utg. Oslo, 2008.
- Thue (2002) Thue, Helge J. *Internasjonal privatrett: personrett, familierett og arverett: alminnelige prinsipper og de enkelte reguleringer*. 1. utg. Oslo, 2002.

Elektroniske artikler

- Cordero-Moss (2007) Cordero-Moss, Giuditta. *Lovvalgsregler for internasjonale kontrak-*

ter: tilsynelatende likheter og reelle forskjeller mellom europeiske og norske regler. I: Tidsskrift for Rettsvitenskap. Vol. 120, 5, 2007, s. 679-717 (Sisert fra folk.uio.no)
<http://folk.uio.no/giudittm/europeiske%20og%20norske%20lovvalg%20sregler.pdf>

Cordero-Moss (2009) Cordero-Moss, Giuditta. *Den nye europeiske internasjonale formueretten og norsk internasjonal formuerett.* I: Lov og Rett. Vol.48, 2, 2009, s. 67-83 (Sisert fra folk.uio.no)
<http://folk.uio.no/giudittm/Roma%20I%20og%20II.pdf>

Cordero-Moss (2010) Cordero-Moss, Giuditta. *Lovvalg i erstatningsrett- personlighets- krenkelse- ytringsfrihet- Høyesterettsdom 2. desember 2009 (HR-2009-2266-A).* I: Nytt i privatretten. Nr.1 2010, s. 21-23 (Sisert fra Lovdata)
<http://lovdata.no/pro/#document/JUS/moss-gc-2010-05?from=HRSIV/avgjorelse/hr-2009-2266-a/>

Hess (2012) Prof Dr Hess, Burkhard & Dr Cristina Mariottini & LL.M & Céline Camara, LL.M Max Planck Institute Luxembourg for International, European and Regulatory Procedural Law. *Regulation (EC) n. 650/2012 of July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession.* I: Directorate-general for internal policies: policy department c: citizens' rights and constitutional affairs. 2012, s. 1-28 (Sisert fra europarl.europa.eu)
<http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201212/20121220ATT58404/20121220ATT58404EN.pdf>

Symeonides (2008) Symeonides, Symeon C. *The American Revolution and the European Evolution in Choice of Law: Reciprocal Lessons.* I: Tulane Law Review. Vol. 82, No. 5 2008, s. 1-51 (Sisert fra social science

research network)

http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1104284##

Lover og rettsakter

Nasjonale lover

1814	Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814 (Grunnloven) av 17. mai 1814.
1902	Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven) av 22. mai 1902 nr 10.
1964	Lov om mellomfolkeleg-privatrettslege reglar for lausøyrekjøp (kjøpslovvalgsloven) av 3. april 1964 nr 1.
1972	Lov om arv (arvelova) av 3. mars 1972 nr 5.
1992	Lov om gjennomføring i norsk rett av hoveddelen i avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS) m.v. (EØS-loven) av 27. november 1992 nr 109.
2005	Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) av 17. juni 2005 nr 90.

Nasjonale forarbeider

Justisdepartementets høringsnotat (20. mai 1985)	Utkast til lov om interlegale lovvalsregler på formuerettens område.
Justisdepartementets	Grønnbok om mulige endringer i Roma-konvensjonen 19. juni 1980

høringsbrev (13. juni 2003)	om lovvalg på kontraktsrettens område.
NOU 2001:1	Lov om personnavn.
NOU 2007:16	Ny skiftelovgivning.
NOU 2014:1	Ny arvelov.
Ot.prp.nr 72 (1991-1992)	Om lov om lovvalg i forsikring, lov om gjennomføring i norsk rett av EØS-avtalens vedlegg V punkt 2 om fri bevegelighet for arbeidstakere m v innenfor EØS og lov om endringer i enkelte lover som følge av EØS-avtalen.

EU-Forordninger

Kfo 44/2001 EF (Brussel I)	Rådets forordning (EF) Nr. 44/2001 af 22. december 2000 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område, træder i kraft den 1. marts 2002
Kfo 864/2007 EF (Roma II)	Rådets forordning (EF) Nr. 864/2007 af 11. juli 2007 om lovvalgsregler for forpligtelser uden for kontrakt, træder i kraft den 11. juli 2008 og den 11. januar 2009
Kfo 593/2008 EF (Roma I)	Rådets forordning (EF) Nr. 593/2008 af 17. juni 2008 om lovvalgsregler for kontraktlige forpligtelser, træder i kraft den 17. juni 2009 og den 17. december 2009
Kfo 650/2012 EF	Rådets forordning (EF) Nr. 650/2012 af 4. juli 2012 om kompetence, lovvalg, anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser vedrørende arv, og om accept og fuldbyrdelse af officielt bekræftede dokumenter vedrørende arv og om indførelse af et europæisk arve-

bevis, trøder i kraft den 5. juli 2012, 16. januar 2014 og den 17. august 2015

Konvensjoner

Nordisk konvensjon om arv og dødsboskifte	Konvensjon mellom Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige om arv og dødsboskifte, København 19. november 1934
Haag-konvensjonen	Haag-konvensjonen om lovvalg for internasjonale kjøpskontrakter, Haag 15. juni 1955
Haag-konvensjonen	Haag-konvensjonen om testamentformer, Haag 5. oktober 1961
Roma-konvensjonen	Roma-konvensjonen om lovvalg i kontraktsforhold, Roma 19. juni 1980
Lugano-konvensjonen	Konvensjon om domsmyndighet og om anerkjennelse og fullbyrdelse av dommer i sivile og kommersielle saker, Lugano 30. oktober 2007

Traktater

Amsterdam-traktaten	Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, Amsterdam 2. oktober 1997
Lisboa-traktaten	Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, Lisbon 13. december 2007

Grønnbok – EU-forarbeider

Grønnbok: Roma I Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grøn bog om omdannelse af Rom-konventionen af 1980 om hvilken lov der skal anvendes på kontraktlige forpligtelser , til en fællesskabsretsakt med opdatering af dens bestemmelser, Bruxelles 14. 01. 2003

Grønnbok: Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grøn bog om arv og testamente, Bruxelles 01. 03. 2005
Kfo 650/2012 EF

Grønnbok: Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, Grøn bog om lovvalg og kompetence i skilsmisssager, Bruxelles 14. 03. 2005
Kfo 1259/2010 EF

Rettsavgjørelser

Nasjonale rettsavgjørelser

Rt. 1918 II s.60

Rt. 1923 II s.58 (Irma Mignon-dommen)

Rt.1956 s.1172

Rt. 1980 s.52 (Hoaas-dommen)

Rt. 1980 s.243 (Tampax-dommen)

Rt.1995 s.1415 (Joint account-dommen)

Rt. 2002 s.180 (Leros strenght-dommen)

Rt.2006 s.1008

Rt.2009 s.1537 (Bokhandler-dommen)

Rt.2011 s.531 (Krigsforbryter-dommen)

EF-domstolen

Sak C-357/98 Yiadom The Queen v Secretary of State for the Home Department,
ex parte Nana Yaa Konadu Yiadom. Saml. 2000 I-09265.

Andre kilder

Haagkonferansen om internasjonal privatrett, Haag 1928

Resolution (72) 1 ON THE STANDARDISATION OF THE LEGAL CONCEPTS OF "DOMICILE" AND OF "RESIDENCE". Committee of Ministers on 18. January 1972

Elligers, Anne og Finn Reichborn-Kjennerud. *Fransk ordbok*. 1. utg. Oslo, 1993.

Statistisk sentralbyrå. *Innvandring og utvandring, 2012*. (2013)

<http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvutv/aar/2013-05-02#content> (Sitert 27. mars 2014)